

The background consists of several overlapping geometric planes. A light blue plane at the bottom left features a network of nodes and lines, with a large blue padlock icon centered on it. A darker blue plane at the top right also shows a network pattern. A grey plane is visible on the left side, and a white plane is on the right. The text is positioned in the white area.

Владимир Коларић

КУЛТУРА И БЕЗБЕДНОСТ

Владимир Коларић
Култура и безбедност

Издавач
Завод за проучавање културног развитка
Риге од Фере 4, Београд
www.zaprokul.org.rs

За издавача
Владан Церовић, директор

Рецензенти
проф. др Весна Ђукић, Факултет драмских уметности, Универзитет
уметности у Београду
проф. др Владимир Ајзенхамер, Факултет безбедности, Универзитет у
Београду

Дизајн корица
Марио Димитријевић

Издање на ЦД носачу

Штампа: Завод за проучавање културног развитка

Тираж 30

ISBN 978-86-82170-24-2

Објављивање ове публикације омогућило је Министарство културе
Републике Србије.

Садржај

1	Увод	4
2	Појмови културе и безбедности	7
3	Однос културе и безбедности	12
3.1	Идентитет	12
3.2	Практична политика и јавни интерес	18
3.3	Улога и значај културе у одбрани и угрожавању националне и друштвене безбедности	23
3.4	Однос културе и безбедности као подсистема унутар јединственог система државе и друштва	41
3.5	Стратешка култура	59
4	Закључна разматрања	63
5	Литература	69

1 Увод

Публикација *Култура и безбедност* настала је у оквиру истоименог пројекта Завода за проучавање културног развитка, подржаног од стране Министарства културе Републике Србије.

Пројекат почива на претпоставци да је култура, као генератор друштвене интеграције и кохезије, симболичко-вредносни апарат и најцеловитији облик испољавања и афирмације идентитета увек имала и своје безбедносне аспекте, али да тек последњих година безбедност постаје један од важних фокуса теорије културе, а посебно културне политике.

У пројекту се, даље, почело од претпоставке да о безбедносном аспекту културе можемо говорити из угла 1) друштвене интегрисаности и кохезије, која увећава ниво безбедности у друштву, 2) њене улоге у међународним односима и репрезентацији земље у свету, што може значајно да утиче на њен безбедносни положај, 3) у равни разумевања улоге симболичких и вредносно-идентитетских форми у данашњим сукобима, посебно повезано са појмом „меке моћи“, а што омогућава боље разумевање како субверзивних деловања усмерених ка држави тако и могућности државе да прошири сопствени простор „меке моћи“ и, најзад, 4) са појмом стратешке културе, који се из стриктно војне терминологије проширио на широк распон друштвених и хуманистичких дисциплина. Ове почетне претпоставке су током истраживања развијане и допуњаване, па је одлучено да ће се овде понуђени приступ, који полази од метода, захтева и потреба културне политике, односом културе и безбедности бавити пре свега из перспектива 1) идентитета, 2) практичне политике и јавног интереса, 3) улоге и значаја културе у одбрани и угрожавању националне и друштвене безбедности, узроковане спољашњим планско-субверзивним утицајем или

унутрашњим конфликтима и противречностима, 4) односа културе и безбедности као подсистема унутар јединственог система државе и друштва и 5) стратешке културе.

У истраживању су анализиране различите улоге културе у доменима друштвене, националне и међународне безбедности и разматране могућности за системску имплементацију безбедносних аспеката у област законодавства и јавних политика који се односе на културу, односно за систематски и плански приступ и конкретнију институционализацију односа између културе и безбедности. Ово може помоћи бољој међуресорној сарадњи, јачању улоге културе у целокупном државном систему, што може да има одраза и на њено буџетско финансирање, као и јачању система безбедности и системског и стратешког приступа државе како сопственом развоју тако и одговору на различите изазове, у чему култура треба да има значајну улогу.

Рад је писан из угла и за потребе културне политике и теорије културе и нема амбиције да понуди битне доприносе студијама безбедности и сродним дисциплинама, нити да понуди исцрпан преглед проблематике. Његова намера је пре свега да доносиоцима одлука у области културе, културним делатницима и широј јавности скрене пажњу на важност односа културе и безбедности и да укаже на важност његовог систематског третмана и институционализације, у смеру заговарања формирања опште националне стратегије, у којима би ове две области, ако и њихова спрега и сарадња, играла важну улогу. Такође, било би пожељно да стручњаци и доносиоци одлука у сфери безбедности и одбране овим радом буду додатно инспирисани да у својим истраживањима и законским и планским документима дају још више простора култури.

У раду је, како би се избегла понављања, често упућивано на резултате истраживања објављене у публикацији *Јавни интерес у култури*, у којој су

детаљно представљена наша схватања културе, културне политике и других кључних појмова из њиховог обухвата, за која смо се и овде определили.

2 Појмови културе и безбедности

Вероватно први текст, барем у цивилизацијском кругу ком припадамо, који се експлицитно бави односом културе и безбедности је Платонова *Држава*, у којој велики философ изражава подозрење према уметности, која би својом способношћу да подстиче страсти и што се, према његовом виђењу, удаљава од узора онтолошки схваћене истине, могла да унесе неред у државу и друштво, а тиме и подрије њихову безбедност и сигурност.

Наравно, односи културе и безбедности су постојали одувек – људи су како у тежњи за интегрисаношћу својих заједница, тако и у припреми за одбрану или напад, односно на различите облике претњи које су угрожавале њихову безбедност и сигурност, укључујући тим и оне изазване природним околностима, посезали за различитим културним формама и активностима, попут ритуала, музике, живе или писане речи (реторика и поезија) или сликовног представљања.

Културне форме и делатности су људима одговарале на питање шта бране или за шта се боре, које вредности су оне који их држе на окупу, шта је смисао њиховог заједништва и опстанка, као и институција које је њихова заједница формирала или које су је формирале. Смисао културних облика и делатности је, уз овог угла, у основи од почетка био 1) осмишљавајући и смислотворни, с једне, и 2) мотивациони с друге, као и 3) меморијски, којим се чува памћење заједнице и тиме формира, потврђује и репродукује њена самосвест (идентитет).

Данас говор о култури и безбедности изазива подозрење, јер асоцира пре свега на контролу владајућих структура над ствараоцима и њиховом делатношћу, као и манипулацију њима, или на њихову инструментализацију и репресију. То наравно постоји, али на томе неће бити фокус овог рада.

Неће бити ни на класичном обавештајно-безбедносном раду под плаштом културе, где културне делатности могу бити само параван за одређене обавештајно-безбедносне операције.

Такође, нећемо се детаљно бавити ни појмовима попут безбедносне или одбрамбене културе, пошто се ту појам културе користи пре у метафоричком смислу, као организационо-вредносна свеукупност норми, процедура и делатности којом се уређују и репродукују односи унутар једног система, у овом случају државно-друштвеног система безбедности. У фокусу рада неће бити ни питање безбедности (обезбеђивања) објеката из области културе, нити по себи веома значајно питање приступачности.

Наш приступ ће примарно полазити од метода, захтева и потреба културне политике и бавиће се односом културе и безбедности пре свега из етапно изложених перспектива 1) идентитета, 2) практичне политике и јавног интереса, 3) улоге и значаја културе у одбрани и угрожавању националне и друштвене безбедности, узроковане спољашњим планско-субверзивним утицајем или унутрашњим конфликтима и противречностима, 4) односа културе и безбедности као подсистема унутар јединственог система државе и друштва и 5) стратешке културе.

Општи појам културе се у првом реду односи на разумевање културе као свеобухватне и континуиране људске делатности у смеру прилагођавања природних околности и природног окружења потребама људских заједница, група и појединаца, која поред усмерених и структурисаних делатности и изграђивања материјалних предмета подразумева и произвођење симболичких и знаковно-комуникацијских образаца и форми, који служе рефлектовању и преношењу (са)знања и искустава, међусобном општењу и формирању самосвести одређене групе или заједнице, као и општењу и материјалној и симболичкој размени са другим заједницама или (реалним или имагинарним) ентитетима или

субјектима од значаја за самопоимање и материјално или симболичко одржање и напредак заједнице (Коларић, 2023; Ђукић, 2010; Шушњић, 2015; Мамедов, 2013; Драгићевић Шешић, 2007.)

Идентитетски појам културе подразумева разумевање културе као историјски генерисаног склопа или система идеја, вредности и норми која једна историјска заједница, експлицитно и имплицитно, дефинише у свом колективном искуству и који представља основ њеног самоодређења.

Најзад, за наше истраживање је важан и институционални појам културе, који културу доживљава као систем, односно подсистем унутар јединственог система државе и друштва, који подлеже одређеном нормативном, планском и финансијском уређивању од стране носилаца легитимне власти, односно државних органа и институција.

Безбедност у најширем смислу подразумева стање у ком су омогућени опстанак, одржање, деловање и услови за развој појединаца, заједница и институција, односно делатност усмерена ка постизању, одржавању и унапређивању таквог стања пред различитим облицима угрожавања. Безбедност се не односи само на материјалну, биолошку и егзистенцијалну сферу, него и на категорије вредности и самосвести, односно самоосећања, у смислу да као угрожавање безбедности појединци и заједнице не доживљавају само атак на њихов биолошки опстанак или материјалне ресурсе, него и на вредности и форме самопоимања и саморазумевања, које тај појединац или заједница којој припада заступају, које су формирали и које су их формирали (Стајић, 2006; Симић, 2002; Станаревић, 2009 и 2018; Гордић, 2011.).

У односу на безбедност, сигурност можемо схватити као нешто шири појам, који укључује сплет свих животних околности и људски став и однос према њима, независно од постојања или непостојања објективних и непосредних облика њене угрожености. У том смислу, институција

пензионог осигурања увећава доживљај сигурности, али и објективни положај сигурности код његових корисника, што не мора обавезно да се односи на њихову безбедност у ужем смислу речи. Лоше материјално стање, на пример, код појединаца узрокује осећање и ствара објективну позицију несигурности, али се питање безбедности поставља тек онда када је лоше материјално стање тог појединца неко искористио како би му нанео непосредну, свесну и усмерену штету, попут, рецимо, преваре, пљачке, физичког или психичког насиља, врбовања за криминалне активности, уцене, радне или сексуалне експлоатације.

Безбедност, дакле, за наше потребе можемо одредити као осмишљено и делатно одржавано стање које омогућава опстанак, очување, могућност деловања и услове за развој појединаца, заједница и институција пред актуелним или потенцијалним облицима спољашњег и унутрашњег, непосредног или посредног угрожавања, који представљају битну претњу за њихов биолошки опстанак, материјалну одрживост, институционални поредак, вредности и идентитет. Безбедност је, стога, уједно стање које се жели постићи, али и активно, континуирано и усмерено деловање у смеру постизања или одржавања таквог стања.

Поред општег појма безбедности можемо говорити и о институционалном појму безбедности, који се односи на систем безбедности пре свега на државном, али могуће и наднационалном и међународном нивоу. На нивоу државе, он има улогу подсистема унутар јединственог система државе, али би се о њему могло говорити као и о својеврсном метасистему, који функционално прожима све друге системе и, што је помало смела тврдња, поред система културе – који такође може да игра улогу метасистема – може да представља основу стратешке интеграције државног система, односно стратешког усмерења националног развоја.

Када имамо на уму понуђено одређење општег појма културе, јасно је како је њен настанак, одржавање и развој непосредно повезан са стањем сигурности и безбедности у заједници и њеном окружењу, као и да је функција културе у много чему повезана са бригом о одржању безбедности и сигурности заједнице и њених чланова и институција, од различитих облика материјалног стваралаштва, до произвођења и преношења симболичких и знаковно-комуникационих образаца и форми и облика самоидентификације.

Однос између појмова културе и безбедности важан је и ако културу одредимо у идентитетском смислу, с обзиром на значај који идентитетска интеграција и хомогенизација играју у досезању и очувању безбедности заједнице, али и у различитим облицима њеног циљаног угрожавања.

Најзад, култура као институционални систем и ресорни ентитет свакако има улогу у општем безбедносном профилу државе и друштва, који може да допринесе његовом унапређивању, али и да буде мета његовог спољашњег или унутрашњег угрожавања.

3 Однос културе и безбедности

3.1 Идентитет

Иако можемо рећи да идентитет постоји онолико дуго колико постоји човек, његове заједнице и институције, пошто му је за оријентацију у природном окружењу, организацију материјалних и друштвених структура и произвођење материјалних и нематеријалних добара увек био неопходан извештајни степен самосвести, саморазумевања, самоодређења и саморефлексије, о овом појму у данашњем смислу речи можемо говорити тек у модерно доба, конкретније од почетка конституисања етничких заједница и формирања националних држава (Коларић, 2023; Ђукић, 2010, 2017, 2019, 2022 и 2023; Инђић, 2008; Радаковић, 2010; Смит, 2010; Стојковић, 2002; Халперн, 2009; Тамир, 2002; Хазони, 2021; Шнапер, 1996; Симеуновић, 2018; Мајсторовић, 1979.)

За разлику од традиционалног поретка, утемељеног на трансценденталном извору ауторитета како принципа власти као такве тако и конкретних владара, њихових лоза и облика управљања, у доба настало у периоду после Француске револуције заједнице и институције свој легитимитет, поред принципа територијалности, налазе у историјском континуитету пре свега културних форми попут језика, религије, симбола, етоса (обичаји и моралне норме препознате као релативно трајне и диференцијалне) и одређених релативно трајних или (макар и измаштано) изворних друштвених установа.

И сам етнички принцип, некада називан расним, није био разумеван у стриктно биолошким, па чак ни племенско-родовским категоријама, него је добио снажно културно обележје и културну кодификацију. Нација

схваћена у етничком смислу јасно добија обележја заједнице културе, док се ни за нацију конституисану на принципу грађанства такође не може рећи да је културно неутрална. И о самом територијалном принципу могуће је говорити у категоријама културе, с обзиром на семиотизацију, све до нивоа сакрализације, коју заједнице придају територијама или деловима територија на којима живе, на којима су живеле или би желеле да живе.

Идентитетско питање у последња два века добија посебан замах у периодима формирања етничких заједница и националних држава у Европи, затим у процесу деколонизације, и најзад, у периоду после Другог светског рата у процесу еманципације и легитимизације такозваних мањинских идентитета, односно принципа идентитетске плуралности унутар већ формираних националних држава.

У сваком од ових периода и случаја, идентитет је служио легитимизацији тежњи и претензија одређене заједнице ка релативној самосталности и праву на формирање институција које ту самосталност омогућавају, одржавају и уређују. Идентитет је служио хомогенизацији и интеграцији чланова заједнице, осећају не само заједничког порекла и колективног памћења, него и заједничких циљева и заједничког смисла. Припадници заједница и њихове елите идентитет су изражавали, производили и уређивали дискурзивним исказима, симболима, стварањем, успостављањем и обновом различитих културних и друштвених форми и формирањем установа и других организационих структура.

У том смислу, с обзиром да је о овом појму толико писано, данас није потребно истицати како идентитети нису некакве непроменљиве и унапред дате суштине, али ни произвољни конструкти. Такође, идентитети у сфери комуникације и институционалног уређивања не функционишу као датости него као усмерени и формираны знаковно-комуникациони ентитети који су тако формулисани од стране извесних друштвених и институционалних

субјеката, па се тако званична репрезентација идентитета неке земље у иностранству заснива на одређеном виђењу и комуникацијском уобличавању идентитета одређене земље за који се определила њена државна власт.

Често, макар и имплицитно, поистовећивање појмова културе и идентитета почива на схватању да идентитет заправо обједињује три кључне функције културе, односно три већ наведена смисла културних облика и делатности: смислотворни, мотивациони и меморијски. Идентитет, дакле, нуди, објашњава и производи смисао постојања одређене заједнице, мотивише њене припаднике на делатном учешћу у заједници и преданости њеним вредностима и циљевима и, најзад, он је својеврсна капсула и образац (код) културног памћења која потврђује историјски континуитет заједнице, односно историјски генерисану природу идеја и вредности на којима она почива.

Управо вредности и јесу кључна категорија на којој почива појам идентитета, који би се и могао описати не као вредност по себи, него одређен систем или скуп вредности, које су препознате као кључне за самоодређење заједнице. Те вредности могу бити утемељене историјски, идеолошки и прагматички, а изражавају се симболима и различитим културним и друштвеним, како материјалним тако и организационим и институционалним формама. Вредности могу бити пројектоване на државну, друштвену и културну раван и ту могу постојати одређене разлике у њиховој класификацији, систематизацији и одређењу, али унутар једне државе оне не би требало да буду у колизији. У том смислу, сувереност може бити препозната као вредност на нивоу државе, и она као таква не постоји на равни културе, али ту има свој адекват у самобитности или самосвојности као вредностима културе (Коларић, 2019а и 2023.)

Идентитет кодира вредности у смислу да их осветљава и осмишљава унутар одређеног виђења идентитета заједнице, дајући им конкретан и особен карактер и профил, при чему оне по себи не престају да имају универзални карактер. Слобода, на пример, неспорно представља универзалну вредност, али се у различитим културама и идејним системима различито поима, доживљава и практикује, па тако слобода као вредност одређене заједнице и тиме конституент њеног идентитета, има обележја слободе баш те заједнице и унутар ње, са њеним историјским искуством и памћењем, њеним вредносним системом уопште и њеним разумевањем сопственог смисла, као и њеним конкретним историјским тренутком. Вредности на тај начин штите одређени концепт идентитета како од апстрактности, тако и од затворености и аутархије.

Идентитет, најзад, не може бити сведен само на историјско памћење и конзервирану прошлост, као ни на увек променљиве идеолошке категорије и налоге, него има и упориште у конкретној заједници, њеном конкретном стању и њеној позицији у конкретном историјском тренутку, унутар конкретне друштвене и културне динамике, која има како унутрашње тако и спољашње мотиве и узроке.

Из свега овога јасна је повезаност идентитета са појмом и праксом безбедности, како спољашњом, тако и оном унутрашњом. Када је у питању унутрашња безбедност државе, динамично и живо осећање колективног идентитета доприноси друштвеној хомогености, кохезији и интеграцији и потенцијално смањује пројаве друштвеног насиља и унутрашњих конфликта. Такође, рад на очувању мањинских идентитета, међусобним односима њихових носилаца, уз очување јединства културног простора државе, умањује могућност међуидентитетских конфликта и њихове евентуалне инструментализације од стране спољних или унутрашњих фактора.

Када је спољашња безбедност државе у питању, снажно осећање културног, националног и институционалног (државног) идентитета, мотивише становништво на одбрану сопствених вредности и институција пред спољашњим претњама, унапређује могућност репрезентације културног идентитета земље и народа у иностранству, што доводи до увећања њеног престижа. Ово потенцијалне смањује могућност међудржавних конфликта и доприноси интегративном потенцијалима државе, усмереном ка међународној сарадњи и интеграцијама у шире међудржавне савезе или међународне институције и организације, односно јачању сопствене улоге у њима.

Такође, снажно осећање националног идентитета доприноси повезивању свих припадника једног народа, без обзира на то у којој држави живе. Јачање и институционализација одређене идентитетске заједнице, односно носилаца одређеног идентитета, доприноси њеној заштити пред евентуалним угрожавањем од стране носилаца већинског идентитета, у државама ван матичне, што има значајне безбедносне импликације, колико и јачање повезаности носилаца одређеног идентитета са државом-матрицом.

У том смислу, императив стратешки усмерене културне политике ка очувању јединства културног простора државе, очувању и афирмацији културне разноликости и повезаности са свим припадницима свог народа без обзира на то где они живели (Вукићевић, 2018; Коларић, 2020 и 2023.), има непосредне безбедносне колико темеље толико и последице.

У пракси, када говоримо о безбедности, као њен основни субјекат посматрамо државу, као институционалног носиоца система и праксе безбедности и на унутрашњем и на спољашњем плану, али и ништа мање и као одређеног културно-идентитетског субјекта, па зато овде примарно говоримо о националном идентитету, као истовремено културном и

институционалном. Наравно, „културализација“ појма безбедности има своје импликације и на разумевање безбедности које полази не само од конфликтности, него је усмерено ка сарадњи и размени, односно које је пре него ка доминацији и равнотежи снага усмерено ка остварењу међународне, па чак и глобалне стабилности, односно стања неконфликтности и сарадње. Идентитетска питања овде могу отежавати сарадњу, али јој и доприносити, уколико су предложене интегративне и неконфликтне стратегије истински усмерене не ка хомогенизацији из једног центра или укидању партикуларних идентитета у име одређене наводно глобално усмерене стратегије, него ка њиховом очувању и продуктивној сарадњи и размени. Такође, јачање свести о улози и значају културе, па тиме и идентитета у питањима безбедности, довешће и до појма и праксе стратешке културе, као интегрисаног приступа безбедности одређене државе неодвојивог од њеног културно-идентитетског утемељења и усмерења.

Проширење појмова сукоба и претњи, па и самих ратова које је на делу последњих деценија, великим делом почива управо на разумевању значајне улоге културе и идентитета у контексту одбране или угрожавања безбедности. Хибридно ратовање, у том смислу, поред осталог подразумева усмерен и систематски рад ка подривању идентитетских одредница државемете (или одбрани од таквих покушаја), и то у свим фазама конфликта: 1) као припрема за класичан војни сукоб у циљу слабљења морала, демотивисања и уношења дефетизма код припадника руководства, безбедносних снага и становништва циљане државе, 2) као замена за класичан ратни сукоб, којим се исти циљеви могу постићи и средствима које не укључују класична ратна дејства, затим 3) као деловање после окончања класичних ратних дејстава у циљу оптимизације постигнутих резултата, 4) као и релативно трајно деловање у циљу остварења, очувања и увећања културне хегемоније, а потенцијално и обавештајно-безбедносне

доминације у земљи-мети (Митровић, 2022; Николић, 2018; Korybko, 2015; Черемных, 2014.)

Субверзивно деловање у смеру идентитета може се тицати свих његових битних друштвених одредница – смислотворне, мотивационе и меморијске, што подразумева да се може деловати у циљу вредносне дезоријентације и деморализације, све до нивоа оспоравања носећих елемената колективног памћења и културног наслеђа, њиховог обезвређивања, реинтерпретације и чак узурпације.

О свему овоме ће бити више речи у поглављу посвећеном улози и значају културе у одбрани и угрожавању националне и друштвене безбедности.

3.2 Практична политика и јавни интерес

Јавни интерес је најважнији појам сваке практичне, односно јавне политике, која је по дефиницији усмерена ка конкретним, мерљивим и остваривим циљевима који су препознати као прихватљиви и корисни за све или већину становника једне земље или њеног дела. Ово важи и за културну и за безбедносну политику, као облике јавне политике одређене земље.

Ако је јавни интерес у култури теже одредив, он би требало да буде знатно лакше идентификован у области безбедности, с обзиром да су лична и имовинска безбедност на унутрашњем, као и безбедност од спољашњих претњи и угрожавања неспорно циљеви у интересу свих становника једне државе, без обзира на њихове идентитетске и друге изборе.

Практичне политике у циљу остварења јавног интереса формулишу и спроводе легитимне власти једне земље и оне не могу бити сводиве, али ни бити у колизији са њеним, од истих тих власти препознатих, националних

интереса. Ни јавни ни национални интерес, такође, не могу бити независни од културних и идентитетских претпоставки одређене државе и друштва, као ни у колизији са њима. И један и други би требало да буду формулисани релативно дугорочно, односно да у потпуности не зависе од тренутног односа снага у друштву, искључиве воље једног његовог сегмента или једне политичке организације (Коларић, 2023; Липовац, 2015; Ђурчић, 2023.)

С обзиром да се наш приступ пре свега тиче културне политике, као јавне политике у области културе, односно оне која остварује јавни интерес у тој области, предмет нашег разматрања односа културе и безбедности у домену практичних политика анализираћемо пре свега из угла јавног интереса у култури.

Раније смо одредили осам оквира или области остваривања јавног интереса у култури, које ћемо сада у кратким цртама повезати са питањима безбедности. То су оквири или области 1) државног престижа и културног идентитета, 2) друштвене кохезије и интеграције, 3) друштвеног и економског развоја, 4) заштите, интерпретације и представљања културног наслеђа, 5) културне партиципације, 6) културне разноликости, 7) државног и националног интереса, као и оквиру 8) извесних друштвених и културних вредности или специфичних циљева који се могу разликовати од земље до земље и чије је култура репрезент, аналог или средство легитимизације (Коларић, 2023.).

Национални и културни идентитет, разматрани у претходном сегменту овог рада, могу бити посматрани и као питање остваривања, очувања и практичног уређивања јавног интереса у култури, па тако и предмет стратешког планирања у оквиру културне политике. На унутрашњем плану, културни идентитет се стратешки сагледава и практично уређује заштитом културног јединства државе, афирмацијом културне разноликости и културне партиципације, очувањем културног

наслеђа и подстицањем продуктивног и динамичног савременог стваралаштва. На спољашњем плану, културни идентитет се практично уређује у оквирима културне дипломатије и међународне сарадње, кроз систематски и стратешки усмерену делатност на репрезентацији културног идентитета земље и народа у иностранству, културној размени, као и повезивању са својим сународницима који живе ван матичне државе.

Културна дипломатија (Рогач Мијатовић, 2014 и 2021; Мујовић, 2020; Лишанин, 2021.) по себи представља подручје деловања такозване „меке моћи“ (Nye 1990; Нај 2004.), чије дејство не треба прецењивати, посебно када су релативно мале државе у питању (Митровић, 2022.), уз свест како култура, укључујући и популарну, представља друштвени фактор од значаја за креирање и легитимисање спољних и безбедносних политика (Ајзенхамер, 2024: 18.), па и јавних политика уопште. Али рад на видљивости сопствене културе, путем организовања манифестација њеног репрезентовања или учешћа на значајним манифестацијама у иностранству, којим се делује на јавност у предметним земљама, а посебно планско усмерено деловање према утицајним појединцима, организацијама и установама из области културе, образовања, политике и медија, свакако може допринети бољој репрезентацији културног идентитета државе и народа. Добро усмерена културна дипломатија може одиграти позитивну улогу у конфликтним, предконфликтним или постконфликтним ситуацијама, а посебно у процесу поспешивања међусобне сарадње, па и оне на безбедносно-одбрамбеном нивоу.

Културно деловање разликује се од информационог, с обзиром на то да оно не посредује само информације о некој земљи и народу, или ставовима њеног руководства, него формира шире постављене перцептивно-представљачке моделе, који укључују историјски перспективу, емоције, вредности и раван егзистенцијалног, односно оно уместо искључиво информација, података и чињеница нуди и доживљај

целокупног живота једног народа, од историјске до свакодневно-егзистенцијалне равни и у том смислу има значајан емпатски потенцијал.

Јавне политике у области културе такође не би требало да пренебрегну и безбедносне изазове културној политици усмереној ка афирмацији културног идентитета, који могу бити искоришћени против шире схваћеног јавног и националног интереса државе. Субверзивне снаге могу покушати да утичу на одлучивање у вези са доношењем и применом законских и плански-стратешких докумената у овој области, могу ометати примену већ донетих докумената или блокирати у њима предвиђене мере и иницијативе како унутар земље, тако и у другим државама или међународним организацијама. Субверзивне снаге такође могу деловати на поспешивање унутар државних идентитетских конфликта, злоупотребљавајући законске прописе и планске одлуке из домена културне разноликости и културне партиципације.

Деловање у смеру подривања друштвене кохезије и интеграције, поред оног усмереног на културну разноликост и културну партиципацију, може имати и облик утицаја на парцијализацију јавне сфере на различите и потенцијално сукобљене групе, чиме се продубљују унутардруштвени и унутардржавни конфликти. Ова парцијализација се може заснивати на идеолошким, идентитетским, економским или интересним параметрима и субверзивна сила је може подстицати различитим инструментима меке моћи или директним информационо-обавештајним деловањем.

Развој културе у једној држави део је општег развоја државе и друштва и има економски и друштвено-вредносни аспект, који имају своју улогу у политичком и економском профилу државе, уједно доприносећи друштвеној кохезивности и интеграцији.

Културно наслеђе није потенцијално угрожено само у материјалном смислу, имајући у виду његово отуђивање, запуштање и оштећивање, већ и

на идентитетском, које се тиче његове идентитетске реинтерпретације, све до нивоа узурпације, што има јасне последице и на проблем безбедности државе и народа.

Најзад, када је у питању област друштвених и културних вредности или специфичних циљева који се могу разликовати од земље до земље и чије је култура репрезент, аналог или средство легитимизације, она се по правилу тиче важних и специфичних питања за опстанак и функционисање једне државе и самим тим имају безбедносни значај. У нашој земљи та посебна питања би се могла тицати очувања територијалне и институционалне целовитости, афирмације српског културног простора као идентитетске целине, као и очувања виталних ресурса и животне средине, што су све питања које имају најдубље безбедносне аспекте.

Ако се, како смо у претходном раду истакли (Коларић 2023: 137.), сложимо да национални интерес у домену културе, али и уопште, за нашу државу подразумева снажну и динамичну културу, која представља израз, извор и генератор културне самосвести и општег друштвеног развоја, њену што већу и ефикаснију међународну репрезентацију и њену снажну улогу у очувању културне самосвести припадника нашег народа, где год они живели, уз постојање ефикасног и одрживог културног система, јасно је да такво виђење има јасне безбедносне импликације.

С друге стране, јавни интерес у односу према националном, при чему их принципијелно не би требало раздвајати, обезбеђује конкретност и мерљивост усредсређивања на јасне и остварљиве циљеве, дајући једну „мекшу“ перспективу „одоздо“, у којој циљеви проистичу из саме друштвене динамике и њеног истраживања „на терену“, а не прескриптивних одлука елита или апстрактних процедура, Ово може да има корективну улогу у могућој идеолошкој инструментализацији културе, која би угрозила њену динамичност, отвореност, као и вредности

партиципативности и разноликости, али и у евентуалним покушајима спољашњег утицаја на јавност или на друштвене елите, што је такође приступ који доприноси унутрашњој и спољашњој безбедности државе.

За оријентацију у безбедносном приступу мерама културне политике, можемо се послужити и скраћеним моделом, који наведену поделу на осам оквира или области уређивања јавног интереса у култури можемо свести на три групе или типа, односно на оне који полазе од 1) културне самосвести (идентитета), од 2) развојности и, најзад, од 3) рецепције. На тај начин могу се лакше одредити безбедносни аспекти сваког од наведених облика остваривања културне политике, могућности њиховог угрожавања, као и мере да се такви покушаји предвиде и да се на њих одговори.

Када су јавни интерес и јавне политике у питању, још једном треба нагласити да би у њиховом формулисању, изради и спровођењу требало имати у виду безбедносне импликације, како у смислу њиховог доприноса безбедности државе и народа, тако и у смислу одговара на евентуалне безбедносне претње.

3.3 Улога и значај културе у одбрани и угрожавању националне и друштвене безбедности

Поменули смо како се у овом раду нећемо посебно бавити појмом безбедносне културе (Станаревић 2009 и 2012; Стајић 2013; Мутавцић 2018.), где култура подразумева организационо-вредносну свеукупност норми, процедура и делатности којом се уређују и репродукују односи унутар једног система, у овом случају државно-друштвеног система безбедности. Безбедносна култура, дакле, претпоставља однос и организацију елемената система безбедности, који имају одлике релативне континуираности, постојаности и вредносне утемељености, и који почињају

на одређеним обрасцима и нормама пре свега националне културе. Анализа ових образаца и норми, као и њихових импликација на систем безбедности и безбедносну културу представља значајно спознајно и предикативно оруђе у процени могућих безбедносних претњи и одговора на њих од стране одређеног безбедносног система. Сродно пракси анализе димензија националне културе (Продовић, 2018; Јанићијевић, 2003.), која има значајну улогу у међународном менаџменту, анализе одлика националне културе који утичу и чине релативно предвидљивом организацију одређених друштвених и институционалних система, могу имати важно место у заснивању система безбедности сопствене државе, који би био усаглашен са извесним културним нормама, као и у процени ограничења и слабости коју таква усаглашеност евентуално поседује, затим у процени намера, ефектива и реакција других безбедносних субјеката, укључујући и анализу ризика од евентуалних претњи и одговора на њих. Анализа „националног карактера“ Немачке и Јапана тако је у Америци коришћена већ током Другог светског рата, што је у овом случају главну улогу играло у формирању јавног дискурса о непријатељу и ратној пропаганди (Станаревић, 2018: 58.).

Безбедносни идентитет (Мутавцић, 2018.) је тесно повезан са националним идентитетом, и може се рећи да представља његову изведеницу, структурални аналог, димензију или њен сегмент у домену безбедности. Безбедносни идентитет је непосредно повезан са безбедносном културом једне земље и донекле представља њен синоним, с тим што би у говору о безбедносној култури нагласак могао бити у организационим принципима, обрасцима и нормама, а у говору о безбедносном идентитету на самим вредностима, односно систему вредности. Безбедносни идентитет може бити и наднационални, када говоримо о безбедносним савезима, организацијама и заједницама, попут, на пример, НАТО-а.

Анализа елемената безбедносне културе и идентитета своје земље доприноси бољој самоспознаји и самосагледавању, укључујући и јасније

увиђање предности и слабости сопственог система безбедности, као и изналажењу најоптималнијих приступа одговорима на безбедносне изазове. Такође, анализа безбедносне културе и идентитета других субјеката помаже бољој процени како претњи и одговора на њих, тако и могућности сарадње са њима.

Када се говори о односу културе и безбедности неопходно је поменути и појам културног рата (Антонић, 2008 и 2013; Hunter, 1992.), који подразумева оштру друштвену подељеност и конфронтацију засновану на битним културним, односно вредносно-идентитетским разликама, које обухватају и активирају шире сегменте друштва. Оваква подељеност свакако има импликације на безбедносне параметре, од оних који се тичу друштвене интеграције и кохезије, јавне безбедности, преко потенцијалног слабљења одбрамбене моћи земље и њеног престижа у свету, све до њене улоге предуслова и мотиватора за спољашње или унутрашње оружане сукобе.

У склопу друштвених и хуманистичких наука током прошлог века расла је свест о значају културе, односно о утицају културних фактора на друштвене, политичке и економске процесе, па ни теорија безбедности није била изузетак. Резултати истраживања из домена културне антропологије, културологије и сродних дисциплина били су од значаја за анализу културне специфичности одређених субјеката, пре свега држава и народа, у циљу процене и предвиђања њиховог понашања и деловања у одређеним безбедносно релевантним околностима. Резултати антрополошких истраживања коришћени су и у анализи „унутрашњих“ безбедносних феномена попут криминалитета, трговине људима, различитих облика насиља, али и феномена од глобалног значаја, попут утицаја, на пример, конзумеризма и нових стилова живота и вредносних система на безбедност (Станаревић, 2018: 56 - 64.).

Безбедност представља једну од најважнијих и неопходних функција или атрибута сваке државе (Стајић, 2006: 15.), којим она штити сопствени опстанак и опстанак друштва, дакле и институционалног система и заједнице, као и могућности њиховог развоја. Општи појам безбедности подразумева стање које се жели постићи и одржати, док се институционални појам безбедности односи на безбедносни систем, као подсистем унутар система државе у целини.

Улога система безбедности није само у заштити сопствене функционалности и одрживости, него у заштити целокупног државног система и свих њених подсистема. Такође, заштита коју спроводи безбедносни систем не тиче се само одбране од материјалног и ресурсног угрожавања, већ и заштите и очувања виталних вредности друштва, међу којима се у теорији безбедности најчешће издвајају територијална целокупност, сувереност, независност, уставни поредак и слободе и права човека и грађанина (Стајић, 2006: 16.).

Безбедност може бити угрожена деловањем унутар саме државе, спољашњим деловањем и њиховом комбинацијом, па на тај начин основне компоненте система безбедности представљају спољна и унутрашња безбедност (Стајић, 2006: 38.), које су међузависне и представљају део истог, што је могуће интегрисанијег система.

Теорија безбедности разликује безбедносне изазове, ризике и претње, односно изворе и облике угрожавања, при чему извор подразумева услов, основ и исходиште конкретног облика угрожавања (Станаревић, 2018; Стајић, 2006.).

Ако искључимо природне (клима, територија, географски положај) и делимично техничко-технолошке изворе угрожавања (када они нису намерно и плански усмерени према угрожавању, него је оно последица акциденталних фактора), угрожавање подразумева свако деловање

усмерено против виталних вредности друштва, на унутрашњем или спољашњем плану. Овакви, друштвени извори угрожавања могу бити посредни (имплицитни), односно као последица фактора и околности који нису руковођени са намером угрожавања (неуједначеност економског развоја у друштву, демографски фактори и слично), или непосредни (експлицитни), дакле они који су свесно и плански усмерени ка нарушавању безбедности државе и друштва. Извори угрожавања такође могу бити латентни и активни, стални и повремени и – према времену настанка – прошли, садашњи и будући (Стајић, 2006: 45.).

Култура је у теорији безбедности препозната као један од могућих друштвених извора угрожавања. Она је углавном делује као посредни (имплицитни) извор угрожавања и то на више начина: потенцијално или актуелно угрожавајућа политичка и друштвена кретања могу да имају свој основ у култури, односно одређеном схватању културних вредности и образаца (културне основе нацизма, на пример), затим одређене културне норме могу бити „замрзнуте“ у непроменљивом стању и постати узрок подела и сукоба, односно угрожавања у нових друштвеним и културним околностима. Такође, културне разлике, од етно-религијских, преко генерацијских, идеолошких, до плурално-идентитетских, могу постати генератор друштвених сукоба и тиме узрок угрожавања. Култура може постати извор угрожавања и у облику масовне или одређених облика суб-, контра- или антикултуре, који могу имати како манипулативни, тако конфликтни и деструктивни карактер, и ако такав могу постати претња за виталне вредности друштва, чак и без свесно усмерене намере у конкретном случају.

Култура као непосредни (експлицитни) извор угрожавања може бити када постоји намера одређеног субјекта или одређених субјеката, да културне факторе свесно, усмерено, системски и плански користе у циљу угрожавања других безбедносних субјеката. То се може одвијати у виду

пропаганде и наметања сопствених културних вредности, норми и образаца, који могу имати угрожавајући потенцијал у државама-метама, или у виду субверзивног деловања према њиховим културним вредностима или културном систему. Може се, дакле, понешто поједностављено рећи да култура може бити коришћена и као средство и као циљ угрожавања.

Пласман сопствених културних вредности, норми и образаца, или псеудо-вредности креираних за посебне циљеве, а које се представљају као традицијски утемељене, универзалне или идентитетски и безбедносно неутралне, може бити покриће за обавештајно-информационо деловање, економски утицај или могу бити усмерени ка утицају на ставове и емоције, промени свести и културном прекодирању становништва циљане државе.

Субверзивно деловање може имати облик пропаганде усмерене ка изазивању културне дефанзиве, дезоријентације и дефетизма код елита и становништва државе-мете, односно директног оспоравања културних вредности и традиција које стоје у темељу њене културе, као и изазивања, подстицања и подршке унутрашњим конфликтима који имају културну основу, односу подстицања конфликтног потенцијала културно-идентитетских разлика унутар земље. Такође, овај облик директног угрожавања може бити усмерен ка доносиоцима одлука, у циљу утицаја на доношење или недоношење законских и планских одлука, мера и докумената у сфери културе, ка блокирању међународних иницијатива у овој сфери и мера културне дипломатије, утицају на финансијске токове и слично. Субверзивна делатност у сфери културе може имати последице на читав спектар облика невојног угрожавања безбедности (или бити повезана са њима), од изазивања грађанских немира, криминалитета и социопатолошких појава, до екстремизма, тероризма, деструктивног сектног деловања, па чак и угрожавања животне средине. Наравно, у случају оружаног сукоба, мета разарања могу бити објекти културног наслеђа и

институције културе, а у случају окупације то може бити и директно наметање по културу једног народа угрожавајућих одлука, мера и норми.

Систем безбедности на изазове, ризике и претње, односно на изворе и облике угрожавања реагује функцијама превенције, заштите, одвраћања, откривања, детекције и одговора (Станаревић, 2018: 142 и даље.), па ћемо се у наставку рада укратко осврнути и на њихову могућу примену када су у питању изазови и претње у домену културе.

У домену превенције држава може деловати анализом безбедносне и стратешке културе и идентитета других земаља у циљу предвиђања могућих претњи, као и анализом сопствених, како би открила сопствену рањивост и јасније сагледала могуће опције за одговор. Такође, културна дипломатија може бити део превентивне дипломатије, која може умањити ризик од сукоба, а свакако је неопходан и рад на смањењу уочених тачака могућег културног конфликта у земљи. Наравно, превенција обухвата и обавештајни рад на прикупљању информација о могућим претњама, док је најважнији елемент сваке превенције, па и оне у домену културе, изградња снажног и функционалног система културе као дела система државе у целини.

Када је у питању функција одвраћања, у домену културе у њој највећу улогу има јасно показана свест државног руководства и елита, али и становништва, о могућим изворима и облицима угрожавања у домену културе, и у том смислу веома је важно образовање и информисање елита и становништва, као и повећање свести припадника безбедносних структура о овој врсти претњи.

Функције заштите и детекције су у служби изналажења адекватног одговора на претњу, када се она већ не може избећи, односно када је постала активна. Нормативни оквир одговора на претњу мора бити прецизно институционално регулисан и подразумева како одбрану од акција противника, чији је циљ смањивање ефеката његовог деловања, односно

спречавање и смањење дејства делатности противника, тако и адекватно узвраћање на претњу на унутрашњем и спољашњем плану. Најважнији елемент одговора повезан је са снажним институционалним оквиром и динамичном културном производњом, уз бригу о наслеђу и самосвести, што уједно обједињује све безбедносне функције када је сфера културе у питању, не занемарујући потребу за активним, безбедносно фондираним мерама када се за то укаже потреба.

Из овога је јасно да систем државе, укључујући и институционалне и ресурсне потенцијале ресорног министарства, не могу самостално обављати безбедносне функције, већ само у сарадњи са безбедносним сектором и у складу са темељним опредељењима државе и у институционалној и функционалној сагласности са целином њеног система. Ипак, у систему културе треба да постоји свест о безбедносним претњама ове врсте, као и спремност и институционална основа за сарадњу са другим државним субјектима на овом пољу. На неки начин, управо неспорно постојање претњи у домену културе, усмерених у смеру угрожавања културне самосвести и система културе, чини један од кључних аргумената за успостављање јединствене и интегрисане националне стратегије, као планског и систематског одговора на изазове и претње њеним виталним интересима и вредностима, али и као основе за одређивање и реализовање националног интереса усмереног ка остварењу пуне суверености, унутрашње и спољашње стабилности и потенцијала за развој.

Информационе операције и обавештајни рад по дефиницији имају чврсте везе са сфером културе, коју и саму можемо одредити као комуникацијски и семиотички простор потенцијално глобалног досега. Информационо окружење (информациона сфера), као контекст информационих операција, само по себи може бити сагледано као културни простор, односно уређен комуникацијско-семиотички простор са циљем

спознајног и функционалног уређивања друштвености, односно друштвеног искуства и праксе.

Циљеви информационих операција су остваривање моћи у информационој сфери и остваривање информационе безбедности кроз утицај на информационе ресурсе противника и заштиту сопствених ресурса, што у оба случаја, поред информационих извора и система у ужем смислу речи, подразумева и утицај на ставове, понашање, вредности и норме, односно њихову заштиту од угрожавања, где већ улазимо у домен културе, односно културног аспекта ове врсте операција.

Ако средства којима се користе информационе операције поделимо на информационо-техничка и информационо-перцептивна (Миљковић, 2020: 28.), јасно је да ова друга, која подразумевају дејства попут пропаганде, управљања перцепцијом, дезинформација, психолошких операција широког распона, могу имати културно обележје, односно могу имати основу и импликације које се тичу културе, њених форми и образаца.

У том смислу, културне делатности и комуникације могу служити као средство преношења одређених информационих дејстава или покриће за њих, као и што саме културни производи, односно текстови, могу послужити као носиоци одређених комуникацијско-спознајних сигнала усаглашених са циљевима информационих операција.

Управљање перцепцијом противника, поред психолошких операција, као технике информационог ратовања, обухвата и јавну дипломатију, обмањивање и тајне операције, и свакако има значајне културне компоненте, које делују подједнако као циљеви и средства ове врсте деловања. Процена дејства психолошких операција свакако не може занемаривати културне компоненте субјекта према ком су усмерене, односно доминантне идеје, вредности и норме као елементе његове самосвести и саморазумевања. Психолошке операције усмерене су према

руководству, припадницима безбедносних снага и према становништву, где посебно долази до изражаја културна, односно идентитетско-вредносна компонента, као компонента самоперцепције, а која обухвата уношење дефетизма, дезоријентисаности, слабљење поверења у руководство, али и потенцијално сумњу у основне друштвене и културне вредности сопствене заједнице, као и у културно јединство и културни профил државе, односно у легитимност и одрживост њених интереса.

Културни аспект психолошких операција посебно је видљив када имамо у виду њихове методе, попут изазивања одређених (циљаних) емоционалних стања, утицај на знање, ставове и уверења, изазивање конфузије у систему вредности (дезоријентација), наметање властитих модела вредности (идеологизација) или модела понашања (индоктринација) (Миљковић, 2020: 45.). Све ово јесу појмови из домена културе, схваћене и идентитетско-вредносном и спознајно-семиолошком смислу, као што, с друге стране, културни производи и форме могу имати улогу (пре)носиоца и артикулатора оваквог уређеног деловања.

Информационе операције планирају и спроводе обавештајно-безбедносне службе (Матић 2023: 21.) као део безбедносног система државе, и оне могу имати улогу у обавештајном, контраобавештајном и субверзивном раду. Са становишта односа културе и безбедности, односно истраживања културних аспеката информационих операција, најинтересантнија је њихова улога у субверзивном раду, и то пре свега у домену психолошко-пропагандних дејстава и идеолошко-политике индоктринације, односно широког спектра пропагандних и индоктринационих дејстава који као циљ (мету) и као средство користе различите идејно-вредносне и спознајно-комуникацијске форме.

Ако моделе субверзивних информационих операција разврстамо на операције политичког утицаја, утицаја на медије и јавно мњење и

идеолошко-политичку индоктринацију, усмерену ка схватањима и веровањима и начинима понашања становништа циљане државе (Миљковић, 2020: 177.), јасно је да је културна компонента најприсутнија управо у трећем од наведених модела. Овај метод одликује систематичност, плански карактер и дуготрајност приступа и тежња ка трајности ефекта, односно усвајању наметнутих идејно-вредносних и спознајних образаца као трајних категорија. Овакво деловање спроводи се преко различитих образовних, верских, културних и других институција, у сарадњи са обавештајним службама, путевима усмереног финансирања пројеката, делатности и организација, креирања и усмеравања „агената утицаја“, деловањем у оквиру службене или јавне дипломатије, као и афирмацијом или оспоравањем одређених вредности, идеја и форми кроз утицај на образовни систем или медијске садржаје. У том смислу, модел индоктринације не може бити раздвојен од претходна два, с обзиром на важност политичког утицаја на доношење или недоношење одређених одлука и докумената, као и на утицај медија и јавног мњења на креирање идеосфере подложне индоктринацији.

У субверзивне делатности може да спада делатност на подстицању, изазивању и усмеравању унутрашњих сукоба који почивају на културно-идентитетским разликама, притајеним конфликтима и противречностима у једној држави и друштву (изазивање и коришћење криза), укључујући и подстицање идентитетски мотивисаног екстремизма и тероризма, као и агентурни рад и шпијунажа из помоћ институционалних и комуникационих ресурса из домена културе.

Ако функције обавештајне службе (Матић, 2023: 83.), као дела система безбедности разврстамо на откривајуће и дејствујуће (утицајне), културни аспект, у складу са већ реченим, лакше ћемо пронаћи у другој функцији, која се тиче стварања повољних утицаја у конкурентском пространству, односно развијања делатности којима се утиче на остваривање сопствених интереса.

У конкурентском пространству обавештајна служба тежи да обавештајни утицај реализује путем структуралних веза у простору противника, појединаца, група и објеката.

Када су у питању фазе обавештајне делатности (Матић, 2023: 125.) културни фактори највећу улогу могу да имају у фазама одређивања циљева и задатака и планирања, када у идејно-вредносни и спознајно-комуникациони фактори детектовани код противника могу да имају значај за одређивање метода и поступака обавештајне делатности. Наравно, и у осталим фазама (обезбеђивање оперативних позиција, организовање везе, прикривање, обука и припрема сарадника и друге) могу бити коришћени људски, комуникациони или институционални ресурси из домена културе.

Наведена информациона и обавештајна активност представља сегмент ширег интегративног концепта хибридног ратовања, у ком изузетно важно, ако не структурално гледано и кључно место, заузима идејно-вредности аспект, односно сучељавање са циљем остваривања битног утицаја на идејно-вредносне основе циљаних друштава и тиме остваривања релативно дугорочних политичких, економских и безбедносних интереса. Поред класичних ратних техника, односно оружане борбе, обавештајног рада, медијске пропаганде и подстицања јавних нереда, герилских и терористичких активности, хибридно ратовање подразумева широк спектар метода, техника и поступака којима се делује на свест, самосвест, морал, спознајну оријентацију и когнитивне и вољне капацитете и компетенције руководства, безбедносних снага и становништва циљаних држава. Актери хибридног ратовања су, поред циљева везаних за наношење губитака људским и материјално-техничким ресурсима, усмерени и ка политичким, психолошким и пропагандним циљевима, односно ка моралној и менталној, уместо искључиво физичкој димензији ратовања (Митровић, 2022: Николић, 2018.).

Неке од карактеристика хибридног ратовања које се релевантне с тог аспекта су комбинована и синхронизована примена конвенционалних и неконвенционалних средстава и снага, прикривених и отворених облика угрожавања, разноврсност појавних облика, свеобухватност, флексибилност, неодређеност и прикривеност узрока и иницијатора, пропаганда, дезинформација и агитација, поступност, ограничавање ескалације сукоба како би се избегао класични оружани сукоб и слично (Митровић 2022: 27.).

Не-војни, односно не-оружани аспект хибридног ратовања, заснован на индиректној комуникацији, пропаганди и субверзији, не може бити сведен само на психолошке операције у ужем смислу речи, већ укључује и изражену свест о културном контексту који доминира у конкурентском пространству, односно циљаној држави. У осмишљавању операција ове врсте узимају се тако у обзир конкретне културне категорије нападнутог друштва, односно њихова конкретна вредносно-идентитетска и спознајно-комуникациона обележја. Циљ дакле није само наметање или оспоравање извесних краткорочних уверења, него утицај на конструисање целокупног наратива о текућој, али и историјској стварности, односно наметање одређеног интерпретативног оквира, који претендује на извесну целовитост, постојаност и дугорочност (Вујчић, 2018.).

У односу на класичну пропаганду стандардним медијским и информационим средствима, културне форме и обрасци, због своје градивне вишезначности и историјске укореењености, имају већи потенцијал за имплицитно и индиректно деловање, које код припадника циљане групе треба да створи утисак неагресивности и неприсилности. У том смислу, деловањем средствима и путем средстава из домена културе, лакше је постићи ефекат нормализације, који омогућава да се пласиране идеје или покренуте акције прихвате као природне, нормалне, подразумевајуће,

неупитне, или ефекат интернализације, којим се оне доживљавају као спонтане, самосталне, недириговане, самоникле.

Хибридно ратовање у овом домену подразумева стратешку комуникацију (Вујчић, 2018: 188; Митровић, 2022: 253.), са јасно постављеним циљевима и методама, али која, као и свака стратегија, мора почивати на добром познавању области која је предмет стратешког планирања, у овом случају добром познавању циљаних држава и друштава. При томе не треба занемарити ни анализу не само њених вредносно-идентитетских обележја, него и конкретног система културе, што омогућава да хибридно деловање може бити усклађено да институционалним оквиром нападнуте државе, како би се прикрио његов субверзивни потенцијал или би се познавањем тог оквира лакше одредиле методе утицаја на тај систем или његовог угрожавања.

Оваква комуникација може бити умерена ка наметању одређених вредности уз оспоравање већ постојећих, али највећи ефекат има када је саображена постојећим доминантним вредносно-идентитетским формама, нормама и праксама циљаних друштава. Другим речима, актер хибридног деловања се у највећој мери труди да за њега пожељне идејно-вредносне конструкте пласира у облику који их чини прихватљивим са становишта доминантних идејно-вредносних оријентација циљаних друштава или друштвених група. Циљ је дакле да се код становништва предметне државе створи утисак да интерпретација стварности и из ње проистекло деловање у складу са интересима хибридног агресора сагледа не као наметнуто и присилно, него пожељно, саморазумљиво и у складу са сопственим темељним вредносним и идентитетским одредницама.

Актер хибридног ратовања, односно хибридни агресор, истовремено ради на мобилизацији делова популације и друштвених група циљаних држава, које се идентификују са његовим, често с њихове стране

интериоризованим циљевима, као и на демобилизацији појединаца, делова популације и друштвених група који не показују такву спремност. Циљ агресора, односно његове стратешки постављене комуникације подразумева наметање интерпретативног оквира стварности који за њега пожељну слику света чини надмоћнијом у односу на конкурентске, односно таквом да она код што већег дела становништва циљане државе може бити схваћена као ближа идејама и вредностима њихове заједнице, културној традицији, али и савременија, модернија, више у складу са временом и глобалним токовима, економским и технолошким развојем. морално, интелектуално или културно супериорнија и слично. Један од битних достигнућа хибридног агресора је постизање осећаја сопствене супериорности, елитарности и престижа код припадника друштвених група које корелирају са његовим интересима, препознајући их као своје (Вујчић, 2018: 191.).

Анализе из домена културне антропологије, културологије, културне историје и сродних дисциплина свакако имају велики значај у осмишљавању и примени хибридних претњи, али и у одговору на њих, кроз анализу културних претпоставки могућих хибридних агресора од стране нападнутих или потенцијално угрожених држава, као и сопственог вредносно-идентитетског профила у циљу откривања могућих слабости, противречности и мета хибридног деловања, са сврхом превенције, одвраћања или адекватног одговора на претње, односно минимализације њихових учинака.

Одбрана од хибридног деловања поред детекције могућих претњи и њихове анализе, подразумева и принципе прикривености и изненађења, по којим хибридни агресор не сме имати свест о свим сазнањима и планираним мерама одговора на претње до којих су дошле институције нападнуте државе, затим принцип константне примене идентификованих асиметрија у свим фазама хибридног рата, у циљу идентификовања и блокирања противникове доминације у различитим сферама, од економске, војне до

информационе и сајбер сфере, као принцип истовременог или етапног деловања у више димензија оперативног окружења, који омогућава вишедимензионални и интегрисан одговор на претње. Када је културни аспект хибридног ратовања у питању, посебно је важан већ поменути принцип стратешке комуникације, којим се ствара јавна свест о хибридним претњама и појачава друштвена (социјална) отпорност, која као посебан принцип подразумева заједничко усаглашено деловање свих државних и друштвених субјеката и ресурса у зони хибридне операције, као и принцип ефикасности и ефективности, који подразумева правовремено откривање хибридних претњи, њихову процену и проналажење адекватног одговора уз економично коришћење постојећих ресурса (Терзић, 2017.).

Хибридно деловање је по дефиницији свеобухватно и потенцијално прожима све сегменте друштва, па самим тим и одговор мора бити систематски, стратешки, свеобухватан, дуготрајан и континуиран. Посебно је у домену културе, односно најдубљих структура једног друштва, оних који се налазе на идентитетској равни, не може се организовати по принципу привремености и повезаности само са тренутном ситуацијом и текућим облицима угрожавања, већ мора пре свега полазити од континуираног јачања капацитета државе и друштва за одбрану од хибридних претњи, које се пре свега одвија не реактивно, него кроз континуирано јачање стваралачких активности и потенцијалан друштва, као и институционалним јачањем државе и свих њених система, укључујући и културни.

Ово се свакако тиче рада на повећању већ поменуте друштвене отпорности, који није статичан и привремен већ динамичан и стваралачки концепт усмерен на јачању институционалног система, друштвене интеграције и кохезије и идентитетско-вредносних основа друштва, који би требало да буде стални циљ државе и друштва, независно од постојања конкретних облика хибридног угрожавања. Развијена свест о постојању, методама и думетима хибридних претњи може, с друге стране, да послужи

као подстицајни и мотивациони фактор стваралачке трансформације друштва суоченог са изазовима који прете његовој функционалности, сигурности, па и самом опстанку. У овом смислу рад на јачању друштвене отпорности обухвата изградњу снажног политичког легитимитета и адекватног институционалног система, укључујући и безбедносни, затим рад на формирању друштвене, политичке, институционалне и националне свести, безбедносне културе и образовања, као и изградњу заједничке свести свих сегмената друштва о могућим претњама и начинима одговора на њих, па и о сопственој одговорности за безбедност и опстанак земље и народа (Милошевић 2018.).

Када су мање државе у питању, њихове могућности хибридног деловања и одбране од хибридног угрожавања су веома лимитиране (Митровић, 2022.), и у том смислу хибридни концепт има значајна обележја асиметричности. Поред многих мера хибридног ратовања већих држава против мањих, велике ефекте могу да имају различити видови изолације и санкционисања, које могу бити уперене непосредно према културној продукцији, рецепцији и размени мање земље у међународном контексту, или попут економских санкција могу имати значајне последице по културу. Такође, чак и у релативно повољним међународним околностима, мањим државама није лако да обезбеде адекватну рецепцију сопствене културне производње и репрезентацију културног идентитета, док су могућности културне дипломатије да битније утиче на одлуке руководства и ставове и емоције становништва других земаља веома ограничене. С друге стране, асиметричност се често сагледава као могућа предност мањих актера, па као што она на нивоу класичног оружаног сукоба подразумева методе герилског, диверзантског и илегалног деловања, на нивоу културе асиметрични отпор мањег актера може да се заснива на тражењу и употреби алтернативних облика културне комуникације, коришћењем савремених

комуникационих техника и технологија и усмеравањем ка пријемчивим појединцима и друштвеним групама противничких земаља.

Рат као сложена друштвено-историјска појава (Ђорђевић 2018.), увек је служио као средство потчињавања једног колективно-институционалног актера другоме, што није увек подразумевало тотални уништење људских и материјалних ресурса, па чак ни тоталну окупацију, али по правилу јесте слабење са циљем контроле намера, деловања и потенцијала противника. Хибридни ратови у томе нису изузетак, с тим што се појмом и праксом хибридног ратовања наглашавају неоружани и индиректни аспекти рата (Korybko, 2015.), који могу допринети да се победа или предност оствари избегавањем оружаног сукоба или његовом минимализацијом, да се оружани сукоб успешније припреми или његови резултати успешније капитализују. У том смислу, важно је разумети да је ова врста рата и даље рат, са свим оним последицама које он носи за поражену страну, све до претње самом опстанку побеђене државе и народа, у чему, како смо видели, културни аспекти нипошто нису занемарљиви. Посебно треба имати на уму да се хибридно ратовање одликује потенцијалном дуготрајношћу, што наглашава значај културе, као релативно трајне историјски генерисане идентитетско-вредносне и спознајно-комуникационе структуре у јачању капацитета за одвраћање и одбрану од овакве врсте – у основи свеобухватног и потенцијално фаталног – угрожавања.

3.4 Однос културе и безбедности као подсистема унутар јединственог система државе и друштва

Систем безбедности је један од подсистема државе и он не може да преузме целокупну одговорност за њену безбедност, већ је њен субјекат целокупан институционални систем државе као и целина друштва у свим својим сегментима. Безбедност подразумева једну од главних функција државе и један од основних интереса друштва, који уједно обезбеђује функционисање и развој свих осталих чинилаца. Безбедност у том смислу делује на мета-нивоу и прожима све друге сегменте државе и друштва, делујући истовремено као циљ и услов њихове одрживости, функционисања и развоја.

За културу такође важи да не може бити сведена само на свој системски, односно ресорни идентитет, већ, као идентитетско-вредносна и комуникационо-спознајна структура прожима све друге сегменте државе и друштва и делује на њих, мотивишући и осмишљавајући њихову целокупну делатност.

У том смислу се може говорити о извесној структуралној компатибилности безбедности и културе, као мета-система на нивоу државе и друштва, што мотивише њихову теснију и институционално верификованију међуресорну сарадњу, као и њихово мотивисаније уклапање у јединствену националну стратегију, кохезивно делујући као темељни мотиватор за само њено установљавање и активирање.

Ово се не тиче само повећања свести о могућностима и донетима угрожавања које своју основу имају у култури, већ и о моћи безбедности и културе да утичу на интегративне процесе у држави и друштву, усмеравајући их ка остварењу одређених културно и друштвено

утемељених вредности и заштити тих вредности од сваког облика унутрашњег или спољашњег угрожавања.

Ако је основна улога система безбедности да штити независност, суверенитет, друштвено уређење (уставни поредак), територијални интегритет и слободе и права грађана, који су препознати као виталне вредности друштва, а како вредности нису само прагматичка, већ и идентитетска и историјска категорија, јасно је оне своје корене, оправдања, подстицаје и конкретан облик имају у култури. Можемо поједностављено рећи да безбедност штити одржање, деловање и развој вредности, док их култура с друге стране формира, интерпретира, актуализује, контекстуализује, уједно осмишљавајући сам смисао безбедносне делатности, која поред тога што штити, треба да има свест и о томе шта је оно што штити.

Институционализација оваквог односа тиче се у првом реду нормативних аката који конституишу ресорне делатности система безбедности и културе, као и других нормативних аката државног нивоа, све до Устава. Такође, овај однос може бити конституисан различитим подзаконским актима и међуресорним споразумима и уређен планским документима.

Систем безбедности Републике Србије чине систем одбране, полиција, службе безбедности, цивилна заштита и приватна безбедност (Гордић, 2011.), а конституисан је следећим правним актима: *Закон о одбрани*,¹ *Закон о основама уређења служби безбедности*,² *Закон о Војсци Србије*,³ *Закон о*

¹ Службени гласник РС, бр. 116 од 11. децембра 2007, 88 од 28. октобра 2009, 88 од 28. октобра 2009 - др. закон, 104 од 16. децембра 2009 - др. закон, 10 од 29. јануара 2015, 36 од 10. маја 2018.

² Службени гласник РС, бр. 116 од 11. децембра 2007, 72 од 26. јула 2012.

³ Службени гласник РС, бр. 116 од 11. децембра 2007, 88 од 28. октобра 2009, 101 од 29. децембра 2010 - др. закон, 10 од 29. јануара 2015, 88 од 23. октобра 2015 - УС, 36 од 10. маја 2018, 94 од 27. децембра 2019, 74 од 23. јула 2021.

Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији,⁴ Закон о полицији,⁵ Закон о Безбедносно-информативној агенцији,⁶ Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама⁷ и другим, док је практично уређен Стратегијом националне безбедности, Стратегијом одбране, Концептом тоталне одбране, Средњорочним планом Министарства одбране за период 2023–2025, Стратегијом развоја Министарства унутрашњих послова за период 2018–2023. године и другим документима.

Када су у питању идејно-вредносни и идентитетски елементи у питању, у *Закону о војсци* може се издвојити инсистирање на „идеолошкој, интересној и страначкој неутралности“ Војске Србије и њених припадника и забрана „повлашћивања или ускраћивања припадника Војске Србије у његовим правима или дужностима, посебно због расе, верске, полне или националне припадности, порекла или због неког другог личног својства“, као и превиђање институције заклетве која садржи навођење виталних вредности „независности, суверености и територијалне целовитости“ као и етичку компоненту „части“, којом се будући припадник заклиње (чланови 12, 13 и 15).⁸ Такође, у члановима 25 и 16, у циљу „остваривања слободе вероисповести“, предвиђа се постојање верске службе, док се Чланом 29 утврђује постојање демократске и цивилне контроле и потврђује да прописи „који се односе на заштиту и остваривање права грађана“ важе и за професионалне припаднике Војске.

⁴ Службени гласник РС, бр. 88 од 28. октобра 2009, 55 од 1. јуна 2012 - УС, 17 од 21. фебруара 2013.

⁵ Службени гласник РС", бр. 6 од 28. јануара 2016, 24 од 26. марта 2018, 87 од 13. новембра 2018.

⁶ Службени гласник РС", бр. 42 од 19. јула 2002, 111 од 29. децембра 2009, 65 од 27. јуна 2014 - УС, 66 од 29. јуна 2014, 36 од 10. маја 2018.

⁷ Службени гласник РС", број 87 од 13. новембра 2018.

⁸ Целокупан текст заклетве наведене у члану 15 Закона о војсци Србије гласи: „Ја (име и презиме), заклињем се својом чашћу, да ћу чувати и бранити независност, сувереност и територијалну целовитост Републике Србије.“

У Закону о одбрани се већ у Члану 2 наводи се да систем одбране врши функцију заштите вредности „суверености, независности, територијалне целовитости и безбедности“. Као основни циљ система одбране у истом члану наводи се „одвраћање од напада и супротстављање војним и невојним изазовима, ризицима и претњама безбедности земље и заштита грађана, материјалних добара и животне средине“, који дакле у област заштите укључује невојне облике угрожавања, који могу подразумевати и заштиту вредности, па и специфично културних вредности, које могу бити имплицитно присутне и у остваривању циља заштите грађана, материјалних добара и животне средине. У Члану 3 истог закона исказује се опредељење за вредности изградње и очувања мира, путем отворености за међународну сарадњу и уз поштовање међународних уговора: „Република Србија у области одбране остварује сарадњу с другим државама и међународним организацијама и институцијама система националне, регионалне и глобалне безбедности у изградњи и очувању мира у свету и извршава обавезе које проистичу из чланства у Уједињеним нацијама и обавеза преузетих потврђеним међународним уговорима“.

Поред војне одбране Члан 4 предвиђа и постојање цивилне одбране која обухвата „припреме за одбрану и одбрану невојним средствима и обезбеђивање успешног функционисања државних органа, органа аутономних покрајина и јединица локалне самоуправе, привредних друштава и других правних лица, заштите и спасавања и обезбеђења услова за живот и рад грађана и задовољења потреба снага одбране у ванредном и ратном стању“, што отвара могућност коришћења ресурса система културе и културних делатности у сврхе цивилне одбране од различитих видова угрожавања.

У истом члану се као одбрамбени интереси наводе „заштита суверености, независности и територијалне целовитости Републике Србије; заштита безбедности државе и њених грађана; очување мира и безбедности

у региону и свету; војна неутралност и сарадња и партнерство са државама и међународним организацијама у области безбедности и одбране“, што свакако садржи и вредносне одреднице и потенцијално културно-идентитетске као и културно-системске импликације.

У *Закону о основама уређења служби безбедности* се као и у случају *Закона о Војсци Србије* прописује политичка неутралност припадника и цивилна контрола служби безбедности (чланови 2 и 3) док се међу начелима њиховог рада, поред „политичке, идеолошке и интересне неутралности“ наводи и начело транспарентности, односно „обавеза служби безбедности да информишу јавност о извршавању својих задатака“ (Члан 15).

У Члану 2 *Закона о полицији* унутрашњи послови су дефинисани као „законом утврђени послови државне управе, које обавља Министарство, а чијим обављањем се остварује и унапређује безбедност грађана и имовине, пружа подршка владавини права и обезбеђује остваривање Уставом и законом утврђених људских и мањинских права и слобода, као и други, са њима повезани послови из утврђеног делокруга и надлежности Министарства“, чиме су издвојене вредносне одреднице повезане са заштитом људских и мањинских права и слобода. Појам вредности је експлицитно наведен у Члану 3 у ком је полиција одређена као „организован начин обављања законом уређених послова, коју чине полицијски службеници који, у обављању полицијских и других унутрашњих послова, штите и унапређују безбедност грађана и имовине, поштујући Уставом зајемчена људска и мањинска права и слободе и друге заштићене вредности у демократском друштву, уз могућност употребе средстава принуде у складу са Уставом и законом“.

Такође, у Члану 5 се наводи како су „запослени у Министарству и Полицији дужни да једнако поступају према свима без обзира на њихову расну, полну или националну припадност, њихове различитости које

проистичу из друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења или опредељења, рода и родног идентитета, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или физичког инвалидитета“, где се поред вредности експлицирају појмови културе и идентитета. Закон у Члану 27 наглашава улогу полиције у заједници, па тако она „развија сарадњу и партнерство са грађанима и другим субјектима заједнице у циљу обављања полицијских послова и решавања локалних безбедносних приоритета и координира заједничке интересе и потребу стварања повољног безбедносног амбијента у заједници, односно изградње безбедног демократског друштва“, чиме се извајају вредности из домена партиципативности и друштвене кохезије.

Ово је потврђено и у Члану 33 где се међу стандардима полицијског поступања наводе дужност служења грађанима и заједници, одговарање на потребе и очекивања грађана, остваривање људских и мањинских права и слобода и недискриминација при извршавању полицијских задатака. У складу са тим, међу условима за примену полицијских овлашћења, у Члану 66 се наводи „непристрасност, недискриминација, хуманост, поштовање људских права и омогућавање медицинске помоћи“, док се у Члану 67 прописује да „у примени полицијских овлашћења полицијски службеник поступа хумано и поштује достојанство, углед и част сваког лица и друга људска и мањинска права и слободе грађана дајући предност правима угроженог у односу на иста права лица које та права угрожава и водећи рачуна о правима трећих лица“.

У *Закону о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама* посебно се истичу вредносна начела равноправности, заштите људских права, партиципативности и солидарности и истиче начело интегрисаног деловања и међусекторске сарадње (чланови 4, 7 и 8), док се у Члану 3 посебно наводи како „смањење ризика од катастрофа и управљање ванредним ситуацијама представља национални и локални приоритет“ и да

„свако има право на заштиту од последица катастрофа без икакве дискриминације, а заштита и спасавање људских живота има приоритет у односу на све друге заштитне и спасилачке активности“.

Видимо да је у разматраним документима заштита система културе и његова улога у систему безбедности тек понегде имплицитно присутна, док је вредносно-идентитетски аспект присутан пре свега у виду општих вредносних начела, која пре припадају институционалним и друштвеним него специфично културним вредностима. Разуђенији говор о вредностима је, пре свега због осетљивости полицијског деловања, најприсутнији у *Закону о полицији* и делом у *Закону о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама*, где су у највећој мери истакнуте вредности из домена разноликости и партиципације које, поред друштвене, имају и снажнију културну основу. У том смислу, може се рећи да законски акти из области безбедности сасвим ретко издвајају културу, културни систем и културне вредности као предмет заштите или њеног субјекта, али да се у неким од њих даје законска основа за остваривање јавних интереса из домена културе, односно потврде, афирмације и заштите специфично културних вредности, или вредности које имају важан културни аспект, попут оних из домена очувања и афирмисања личног и колективног идентитета, културне разноликости, културне и друштвене партиципативности, кохезије и интеграције.

Свака јавна политика, па и она из домена безбедности и културе, подразумева плански приступ, па се може рећи да су јавне политике и стратешко планирање практично синоними. Планирање постоји на свим нивоима конципирања и спровођења јавних политика, а његов најважнији вид је стратешко планирање, које се одликује целовитошћу, обухватношћу и релативном дугорочношћу, посебно када је у питању општа стратегија националног обухвата. Постојање стратешког плана подразумева вољу државног руководства и оспособљеност институционалног система да све

одлуке везане за кључна питања у области која се практично уређује, буду засноване на експлицитно формулисаном и институционално верификованом стратешком документу (Ђукић, 2010: 121.). Основни елементи стратешког плана су сврха (мисија и визија), одабране стратегије (избор могућности које допринесе остварењу мисије и визије), циљеви и приоритети, план активности, финансијски план и критеријум евалуације. Ово у начелу одговара схватању стратегијског планирања као фундаменталне функције сваког система, са становишта студија безбедности, студија одбране и стратегијског менаџмента, а чије основне елементе представљају стратегијски и доктринарни документи и процес израде и примене стратегијских планова, а основне фазе стратегијска процена, стратегијско усмерење, израда стратегијских планова и извршење стратегијских планова (Ковач, 2009; Оцић, 2014.).

Стратегија у најопштијем смислу подразумева документ јавне политике којим се на целовит начин утврђује стратешки правац деловања у конкретној области планирања и спровођења јавних политика, усклађен са препознатим јавним интересом и правцем и приоритетима развоја у одређеној области и развоја државе и друштва у целини, и као таква она по правилу садржи израженије вредносне компоненте него што је то случај са правним документима. Другим речима, стратегија је основни плански документ јавне политике у одређеној области, односно документ планског и систематског практичног уређивања препознатог јавног интереса у одређеној области и планског и систематског одлучивања о свим питањима повезаним са њеним развојем у једном друштву и њеном улогом у институционалном систему државе (Вукићевић, 2018; Коларић, 2023.).

Она у том смислу представља конкретан одговор на конкретна питања, проблеме и потребе у одређеној области и мора заступати и пројектовати јавни интерес, односно бити усмерена ка постизању друштвено прихватљивих циљева. При изради стратешког документа тако треба имати

на уму важност конкретне и реалистичке практичне политике, засноване на релевантним истраживањима и анализама, усмерене ка конкретним решењима која унапређују одређену област друштвеног развоја и институционалног деловања и одговарају на стварне потребе друштва.

У *Стратегији развоја Министарства унутрашњих послова за период 2018–2023. године* међу елементима релевантним за вредносна и културна питања може се издвојити навођење безбедносне културе као једне од стратешких препорука, као и одређивање приоритета у раду Министарства које обухвата следеће: „борба против организованог криминала, сузбијање производње и кријумчарења дрога, сузбијање корупције, борба против злоупотреба информационо-комуникационих технологија, развој информационе безбедности, борба против тероризма, насилног екстремизма и радикализације који воде у тероризам, одржавање стабилног јавног реда и мира, са посебним освртом на насиље на спортским приредбама, у школама и на јавним местима, насиље у породици и партнерским односима, унапређење стања безбедности саобраћаја на државним путевима укључујући и пролазак државних путева кроз насеља, ирегуларна миграција и кријумчарење људи“ (Члан 2). Међу наведеним приоритетима вредносно-културни аспект може бити повезан да питањима информационе безбедности, која могу имати и културно-идентитетски и културно-системски аспект, затим са питањем тероризма и екстремизма који могу имати идентитетске корене, као и угрожавања јавног реда и мира у друштвеног насиља, који се могу тицати вредносних категорија друштвене кохезије, интеграције и партиципације.

У Стратегији се такође наглашава значај поштовања разноликости у формирању људских ресурса у домену деловања Министарства, као и вредност партиципативности у односу на деловање Министарства, његових установа и припадника према становништву и другим институционалним и друштвеним субјектима. С тим у вези, у Члану 2 наведено је да „развој

полиције у заједници представља тежњу полиције да оствари доследну заштиту достигнутог нивоа људских и мањинских права, утврђених законима, ратификованим међународним уговорима и опште прихваћеним правилима међународног права, поштује културолошке и друге легитимне различитости и идентитете појединаца и група, обезбеђује одговорну и хуману примену закона, развија етичке вредности и позитивну културу организације и својих службеника, уважава потребе и захтеве грађана и заједнице и са њима споразумно одлучује и делује.“

Општи вредносни аспекти истакнути су и у визији, у којој се наводи како Министарство „тежи савременом, демократском, одговорном и ефикасном институционалном деловању, гарантујући безбедност и штитећи права и слободе свих грађана Републике Србије“, као и у мисији, у којој се између осталог наводи како „Министарство штити права и слободе свих грађана гарантујући им безбедност као појединцима и члановима заједнице у складу са њиховим очекивањима и прихваћеним међународним стандардима“ (Члан 3).

Слично овоме, у сегменту Стратегије посвећеном анализи окружења наведено је како су у „претходном периоду интензивирани активности када су у питању родна равноправност, националне мањине, сузбијање породичног насиља и права детета, решавању проблема прогнаних и интерно расељених лица“, па ће „у складу са тим, у наредном периоду важни приоритети бити заштита људских права, са посебним акцентом на посвећеност људским и мањинским правима, осетљивим групама и социјалној инклузији, сарадњу са цивилним друштвом, заштити права националних мањина, као и дијалог и сарадња државе, цркве и верских заједница“.

Што се системског аспекта тиче, у Стратегији је наведен циљ унапређења сарадње на свим нивоима, који се састоји од мера унапређења

међуресорне, регионалне и међународне сарадње и унапређења сарадња са медијима и комуникације са грађанима, где није нигде посебно истакнута сарадња са ресором културе и културним установама, али се, наравно, и не искључује.

Међу полазиштима *Стратегије националне безбедности Републике Србије* у уводном делу су наведени „суверенитет и територијални интегритет, економски просперитет, социјална стабилност, развој демократије и владавина права, поштовање људских и мањинских права“, док је потврђена приврженост наше државе „општим демократским вредностима, међународном праву и поштовању сопствене државотворне традиције“, као и изградњи и унапређењу „сопствене, регионалне и глобалне безбедности“.

Култура се експлицитно помиње у анализи глобалног безбедносног окружења, у констатацији како се „политичко, економски, културни и војнобезбедносни односи у свету све више одвијају у глобалном мултиполарном и мултилатералном окружењу, у којем се све наглашеније испољава сложена међузависност држава“. Када је анализа регионалног безбедносног окружења у питању, у ставу да се „унапређење регионалне безбедности у све већој мери заснива на сарадњи и заједничким и усаглашеним активностима у области безбедности, политике и економије и другим областима које су усмерене на очување стабилности и предупредивање криза“, упадљиво је пропуштено да се посебно издвоји област културе, као неспорно веома важна за остваривање наведеног циља очувања стабилности и предупредивања криза у овом делу света. Ово посебно долази до изражаја када се у наставку констатује како „наслеђени проблеми из прошлости и противречности“, који неспорно имају у овој стратегији непоменут али свакако значајан и подразумевајући културни апсект, „и данас утичу на стање безбедности у региону“.

Издвојени безбедносно релевантни фактори окружења, попут геостратегијског положаја, ревизионизма, сепаратизма и тероризма имају тек имплицитне културне конотације, осим када се на једном месту, као могућа последица „националног, верског и политичког екстремизма“, наглашава „уништавање културног наслеђа“. Опасност од „узурпације и уништавања културно-историјског наслеђа“ издвојена је и када је у питању анализа безбедносног положаја Републике Србије, и то искључиво када је реч о Косову и Метохији, где се истиче и „неуспех међународног војног и цивилног присуства у успостављању мултиетничког, мултирелигијског и мултикултурног грађанског друштва“.

У сегменту Стратегије посвећеном националним интересима у области безбедности, као националне вредности које се штите очувањем националних интереса издвојене су „независност, суверенитет и територијални интегритет, слобода, једнакост, изградња и очување мира, владавина права, демократија, социјална правда, људска права и слободе, национална, расна и верска равноправност и равноправност полова, неповредивост имовине и очување животне средине“.

У наставку истог сегмента наведено је како је интерес наше државе да „стално одржава и учвршћује везе везе Срба који живе и раде у иностранству са матичном државом, унапређује културне, економске и друге облике сарадње са њима и подржава очување њиховог националног и културног идентитета“, где је јасно наглашен значај културних фактора.

У сегменту Стратегије посвећеном политици националне безбедности наведено је како се њеном реализацијом „стварају претпоставке за политички, економски, социјални, културни и укупни друштвени развој Републике Србије“, чиме је култура издвојена као важан чинилац друштвеног развоја и један од фактора и предмета политике националне безбедности.

У разматрању политике спољне безбедности није довољно истакнут фактор културне сарадње и размене, док се у утврђивању политике унутрашње безбедности наглашава важност уважавања „обичајних, верских, културних и других особености етничких и других друштвених група и специфичности локалних заједница“. Када је у питању политика заштите људских и мањинских права у Стратегији је посебно истакнута важност „међуетничке толеранције и међукултурног дијалога“, док је у сегменту посвећеном социјалној политици пропуштено да се помене њен важан културни аспект, повезан са питањима партиципације, разноликости и интеграције.

У разматрању „политике у другим областима друштвеног живота“, поменута је и култура, па је наведено како „богато културно и историјско наслеђе српског народа и грађана Србије, као део светске културне баштине, представља основу за заштиту националних и културних вредности и доприносу јачању националне безбедности, па га је потребно адекватно представити јавности и заштитити пред међународним институцијама“. У истом сегменту још једном се потврђује како су „политике образовања, науке, културе, технолошког развоја и заштите животне средине битан сегмент политике националне безбедности и значајно доприносе остваривању њених циљева“.

Осим општег опредељења према вредностима мира и стабилности и указивања на изазове и претње сепаратизма и тероризма које имплицитно могу да садрже културне претпоставке, *Стратегија одбране Републике Србије* не садржи друге вредносне одреднице и ни на једном месту се не осврће на улогу система културе, културног наслеђа и културних вредности у контексту одбране. *Средњорочни план Министарства одбране за период 2023–2025. године* такође не садржи вредносне одреднице, укључујући и оне општег типа.

Концепту тоталне одбране, који је припремила Управа за стратегијско планирање Сектора за политику одбране Министарства одбране Републике Србије (Стојковић, 2024.), под тоталном одбраном подразумева „приступ организовању, припремању и извођењу одбране свеобухватним и јединственим одговором система одбране на изазове и претње безбедности од значаја за одбрану“, при чему се по изазовима безбедности подразумевају „потенцијалне опасности које под одређеним условима могу угрозити националне и одбрамбене интересе Републике Србије“, а под претњама безбедности „постојеће опасности које непосредно угрожавају националне и одбрамбене интересе Републике Србије“.

Суштина концепта тоталне одбране, према Концепту, „произлази из процене да се због природе, сложености и интензитета постојећих безбедносних изазова и претњи не може остварити ефикасна заштита одбрамбених интереса Републике Србије ангажовањем искључиво Војске Србије, већ се у функцију одбране укључују и остали субјекти јединственог система одбране“.

У поглављу посвећеном основама концепта тоталне одбране национална безбедност је дефинисана као „одсуство било које претње по националне вредности и интересе, као и субјективни осећај безбедности грађана“, док су национални интереси „засновани на универзалним и националним вредностима које су исказане у Уставу и које произлазе из наслеђа српског народа и свих грађана који живе у Републици Србији“, чији су заштита и остварење „од суштинског значаја за опстанак и развој државе и друштва“.

Одбрамбени интереси наше земље, према овом документу, „исходе из општих и националних вредности, могућности Републике Србије и њене позиције у међународним односима“ и израз су „највиших вредности и општих потреба грађана и Републике Србије за изградњом и очувањем

безбедности и стабилности као суштинским претпоставкама слободног и демократског развоја друштва“. Њиховом заштитом и остваривањем се „стварају предуслови за заштиту националних интереса“, али и за „активно учешће у заштити заједничких вредности са другим државама“.

У излагању система одбране наводи се да су јединице цивилне заштите поред осталог намењене и за заштиту „материјалних и културних добара“, док се међу правним лицима која по потреби могу извршавати задатке у области одбране наводе и она која се односе на „информисање јавности, неговање културе и традиције и заштиту верских, културних и историјских објеката“. Такође, и грађани као „елементарни субјект система одбране своја права и дужности у области одбране“ могу извршавати и учествовањем у заштити „материјалних и културних добара од разних опасности и супротстављањем непријатељу невојним средствима и извршавањем других задатака од значаја за одбрану“.

Међу мерама и активностима које се предузимају у фази припреме за одбрану наведене су политичке, економске, војне, нормативно-правне, организационе, образовно-васпитне, кадровске, материјалне, информационе и друге, и нису посебно наведене оне из области културе. Међу припремама грађана за одбрану културне импликације од наведених могу да имају оне које се тичу „развоја патриотизма и изградње морала“, док међу субјектима који спроводе припреме нису наведене културне установе.

Као најзначајнији вид припреме грађана за одбрану у Концепту се наводи служење војног рока, у оквиру којег се грађани, између осталог, „упознају са територијом Републике Србије и културним наслеђем српског народа и свих грађана који у њој живе, чиме се повећава кохезија и јединство грађана и укупна одбрамбена способност земље“.

Најзад, у сегменту посвећеном извођењу тоталне одбране наводи се и неоружана борба и отпор који „обухватају мере, активности и поступке субјеката система одбране у свом областима друштвеног живота, усмерене против непријатеља и ради спречавања остварења циљева агресије“, где културни фактори нису директно именовани, али се и не искључују.

Концепт тоталне одбране, заснован на стратегијама националне безбедности и одбране, у највећој мери истиче културне и вредносне факторе од значаја за одбрану и безбедност, и јасно је да својом оријентацијом према свеобухватношћу и интегративношћу даје оквир за одговор државе и система одбране и безбедности на хибридне изазове и претње. Стратегијски документи из области безбедности најчешће наглашавају вредности из домена културне разноликости, укључујући и заштиту културног наслеђа, затим партиципације, интеграције и кохезије, док је уочавање улоге система културе у свеобухватном приступу одбрани и безбедности видљиво тек посредно и у траговима, као и указивање на специфичне претње културном систему и културним вредностима које су неспорно важан сегмент хибридног угрожавања и не могу се у потпуности свести на домен информационог ратовања и физичке или идентитетске претње културном наслеђу. Значај културе је уочен у односу наше државе са Србима који живе ван њених граница, али је недовољно истакнут на нивоу међународних односа, укључујући и регионалне.

У *Закону о култури* којим се „утврђује се општи интерес у култури, начин остваривања општег интереса у култури и обављање културних делатности, права, обавезе и одговорности Републике Србије, аутономних покрајина и општина, градова и града Београда у култури, као и услови за деловање свих субјеката у култури“, безбедносни аспект је присутан тек имплицитно, односно као потенцијална претња истакнутим начелима и елементима остваривања општег (јавног) интереса, наведеним у члановима 5 и 6. Појам заштите, који по себи имплицира могућност угрожавања или

стање угрожености, наводи се у интересима „стварања услова за заштиту и коришћење српског језика и ћириличног писма“, „спровођења мера заштите културних добара“, „подстицања и подршке заштити и унапређењу културних израза који су резултат креативности појединаца, група и друштава Срба у иностранству“, док се за културно наслеђе у целини користи „мекши“ термин очувања („стварање услова за очување, развој, богаћење и промовисање културног наслеђа“). Строго гледано, закон предвиђа могућност угрожености културних добара, језика и писма и стваралаштва Срба који живе ван матице, премда се не посебно истичу безбедности аспекти или извори таквог угрожавања, као и начини одговора на њега, нити било који вид сарадње са системом безбедности, осим опште опредељености ка међуресорној и међусекторској сарадњи, која је у Члану 3 формулисана као „јачање капацитета културе и њених веза са другим областима (образовање, наука, туризам, спољни послови, омладина и др.) и интегрисање културног развоја у социо-економски и политички дугорочни развој демократског друштва“, а у Члану 6 као „подршка установама културе у међуресорној сарадњи“.

Када је у питању законодавство у области културе, заштитом културног наслеђа се посебно бави *Закон о културним добрима*,⁹ у ком су безбедносни аспекти тек имплицитно присутни, без наглашавања идентитетског угрожавања, као и физичког угрожавања у сврху идентитетске реинтерпретације или припреме и подршке за друге облике угрожавања.

С обзиром да у овом тренутку не постоји стратегија развоја културе на националном нивоу, једини плански документ националног обухвата у области културе су *Стратешки приоритети развоја културе Републике Србије од 2021. до 2025.* Већ на почетку овог документа наводи се како се

⁹ Службени гласник РС, бр. 71 од 22. децембра 1994, 52 од 15. јула 2011 - др. закони, 99 од 27. децембра 2011 – др. закон.

„културне политике данас налазе на великој прекретници свуда у свету“ и да „однос према овим политикама има значајан утицај и на друге политике и на друге сфере живота“, што се имплицитно може односити и на безбедност. Документ указује отвореност ка интегрисаном, усмереном и обухватном приступу циљу „оснаживања свести о сопственом културном идентитету кроз утемељење у богатој традицији и кроз савладавање нових савремених и иновативних метода и технологија за њихово преношење“, што отвара могућност широке међуресорне сарадње и показује свест о значају идентитета и његове репрезентације, који могу имати и импликације из домена безбедности. С тим у вези се посебно истиче да ће Министарство културе настојати да „у пракси, кроз институционално повезивање и сарадњу у областима културе, образовања, науке, али и привреде, туризма, са надлежним министарствима, организацијама, институтима оствари блиску сарадњу, у циљу афирмације свих историјских слојева и актуелних културних израза“.

У *Стратешким приоритетима* посебно се истиче потреба за заштитом културног наслеђа на Косову и Метохији, пре свега у сарадњи са Унеском, чиме се наглашава његова физичка и идентитетска угроженост и спремност да се од ње брани применом међународних стандарда и норми. Иако се експлицитно не одређује према питањима безбедности, овај документ даје основ за системски и стратешки приступ развоју система културе, његовој снажнијој институционалној интеграцији у државни систем, као и јачању, афирмацији и репрезентацији културног идентитета, што може да има значај и за безбедност.

Анализа постојећих правних и планских докумената показује како у њима није постављена јаснија и разрађенија основа за институционализацију и стратешку пројекцију односа између културе и безбедности, што не указује на припремљеност јединственог система државе да у потпуности одговори на свеобухватне безбедносне изазове и

претње које неспорно постоје у нашем времену, као ни да постојеће културне ресурсе у пуном капацитету употреби у интересу заштите, очувања и афирмације темељних националних вредности, односно у остварењу националних интереса самосталности, стабилности и развоја.

3.5 Стратешка култура

Стратешка култура условно може бити схваћена као одговор теорија безбедности и одбране, као и одбрамбене и војностратегијске праксе на изазове културализације које су на парадигматском нивоу значајно утицале на све друштвене и хуманистичке науке. Ово у првом реду подразумева уочавање културне основе или утицаја културних фактора на формирање и деловање читавог низа феномена који су предмет ових наука.

Од уско војног, одбрамбено-стратегијског значења, који се односио на уређено, организовано и системско заснивање система и стратегије одбране, са обележјима релативне трајности и са упориштем у националној војној, али и широј друштвено-историјској традицији, појам стратешке културе је значајније проширен на шире друштвено-хуманистичко поље истраживања и деловања, добијајући својеврстан интегративни и парадигматски облик спознајног и оперативног модела који обједињује друштвено-хуманистичке науке, студије одбране и безбедности, студије културе и културе историје и саму политичку праксу. Стратешка култура (Кесић, 2022; Крстић, 2010.), у различитим својим практичним отеловљењима и начинима разумевања, обједињује интегративни приступ одбрани и безбедности који представља неку врсту структурног аналога концепту и пракси хибридног ратовања, као могући одговор на његове изазове, затим проширени концепт стратегије институционалне и социјалне отпорности као превентивног сегмента одбране од хибридних угрожавања, док у равни политичке теорије добија

облик проширивања концепта националног интереса у смеру стратегијско-културолошких анализа које узимају у обзир културне разлике између држава (Bloomfield, 2012: 437.), као и у смеру примене новијих спознајних и организационих парадигми, оријентисаних према мултиперспективности, симултаности и комплексном мишљењу (Алексеева, 2012: 133.), односно моделовању самоорганизујућих и саморазвијајућих, нелинеарних система (Вагурин, 2007; Лесков, 2006.) или оријентацији на историјско време, системност (целовитост) и развојност као најважнија својства бивствујућег (Кохановский, 2007: 80).

Стратешка култура, у том смислу има свој условно речено негативни пол, заснован на њеној одбрамбеној, превентивној и реактивној функцији, са великим интегративним и мобилизујућим потенцијалом, и условно речено позитиван или афирмативан пол, по ком је можемо тумачити као обједињавање и усмеравање свих ресурса државе и друштва, у складу са својим културним вредностима и међународним контекстом, у смеру што обухватнијег и трајнијег унапређивања сопствене међународне позиције и максималног остварења сопствених потенцијала, релативно независно од постојања или непостојања конкретних и актуелних изазова и претњи за њену безбедност и развој.

У том смислу, стратешку културу најједноставније одређујемо кроз утицај успостављених културних образаца, идеја, вредности и норми на безбедносне параметре на унутрашњем и спољашњем плану, а најшире као целокупну интегрисану и интегративну националну стратегију развоја, такође и на унутрашњем и на спољашњем плану.

Овај појам можемо одредити и са становишта односа друштвених актера, пре свега политичких и војних, према питањима силе и употребе силе (Миленковић, 2019: 52.), који можемо посматрати као утемељен на извесним културно-вредносним обрасцима и традицијама, односно који има

обележја извесне системности и трајности, с тим што се појмови силе и моћи могу посматрати и шире од њиховог политичког и војног значења, односно као стваралачко и репрезентацијско дејство читавог друштва, односно државе на међународном плану.

Јасно је да стратешка култура не узима у обзир само уже схваћено културне или социјално-културне факторе (митови, симболи и писани споменици), већ и физичке (географија, клима, природни ресурси, генерацијске промене, технологија) и политичке (историјско искуство, политички систем, веровања елите, војна организација) (Бериша, 2018: 12.), али у њеном корену свакако остају идентитетско-вредносни обрасци који утичу на обликовање целокупног миљеа једне државе и друштва у њиховој историјској и развојној перспективи. Наравно да ови обрасци не детерминишу у потпуности понашање држава и народа, али омогућавају боље разумевање њихових избора, па и предвиђање могућих опредељења.

С обзиром на њену стратешку природу, стратешка култура подразумева компоненте стратегијске процене, усмерења, израде стратегијских планова у њиховог извршења (Ковач, 2009; Бериша, 2020; Кнежевић, 2019; Вишњић, 2011; Крга, 2017; Оцић, 2014.). У том смислу, модел стратешке културе подстиче истраживање културе и њеног утицаја на безбедносне параметре, како своје тако и других држава, формирање јасног, усмереног и остваривог плана деловања, његову институционализацију и практично деловање у остварењу постављених циљева. Свеобухватност, интегративност и дугорочност стратешке културе не сме да замагли њен практичан карактер, који подразумева конкретност, остваривост и јасно усмерење, уз неопходну флексибилност, прилагодљивост и мултидимензионалност, који овакав приступ безбедности и развоју разликује од оних заснованих на класичним поставкама националног интереса и безбедности.

У ранијим радовима стратешку културу смо одредили као сложен концепт који обухвата а) организовано, системско и усмерено јединство свих институционалних, друштвених и културних ефектива једне државе у циљу очувања њене територијалне и културно-идентитетске целовитости и јединства, унутрашње и спољашње безбедности и стабилности, могућности за развој и међународног положаја, препознатљивости и конкурентности; б) системски осмишљену улогу културе у остваривању темељних националних и државних циљева и интереса и в) осмишљавање и обликовање идејно-вредносног и нормативног система и одређења, чији је циљ дугорочније позиционирање државе у међународним односима и стварање дугорочнијих основа и праваца унутрашњег развоја (Коларић, 2023 и 2024.).

На овај начин појам стратешке културе смо поставили на интегративни план, чији је безбедносно-одбрамбени сегмент само један од чинилаца, премда и у мотивационом и у организационом смислу веома важан. У тачки б) смо истакли важност уређења система културе и његове снажније и осмишљеније интеграције у државни систем у целини, а у тачки в) идентитетско-вредности аспект културе као водећи чинилац целокупног националног стваралаштва и репрезентације, укључујући и оне који не спадају у културне у ужем смислу.

Такође, стратешка култура на тај начин постаје простор деловања и прожимања културе и безбедности који делују као мета-нивоу државног и друштвеног система и као темељни мотиватори његове интеграције на принципима свеобухватности, усмерености и делотворности.

4 Закључна разматрања

Одговор на угрожавање у сфери културе, где култура може бити предмет (циљ) и средство (угрожавање културе и средствима културе) мора бити интегрисан, системски и обухватан, и он не може да буде одговорност само система или ресора културе, па ни само система безбедности или њихове међусобне сарадње, већ се тиче државе и друштва у целини.

Предмет угрожавања може да буде култура као систем (систем културе) и култура у вредносно-идентитетском смислу и његова мета најчешће и у принципу није култура као таква већ држава и друштво у целини, односно њихова институционална и друштвена стабилност и отпорност на читав спектар претњи и изазова, односно развојни потенцијал као такав. Угрожавање у сфери културе често има дугорочно и не одмах видљиво дејство, али оно може да подрије вредносно-идентитетски систем државе и друштва, да негативно утиче на самосвест, самопоуздање и стваралачке снаге читаве заједнице.

Одговор на ову врсту претњи би свакако требало да буде чврсто институционализован, до те мере да свест о овој врсти угрожавања и његовим донетима може да буде мотивациони фактор за формирање, усвајање и примену јединствене националне стратегије развоја, као и целовитог концепта стратешке културе, који би био шири од класично постављених концепата националне безбедности и националног интереса. Правни и плански документи, пре свега у домену одбране, безбедности и културе стога би требало да покажу већу свест о безбедносном значају културе и озбиљности угрожавања у њеној сфери, што, како смо видели из анализе актуелних докумената наше државе, није у потпуности случај.

Најзначајнија превентива културном угрожавању је изградња снажног и ефикасног система културе, заснованог на динамичном и уређеном подстицању савременог стваралаштва, очувању, интерпретацији и представљању културног наслеђа, репрезентацији културног идентитета, широкој партиципативности и афирмацији културне разноликости. У превентивно деловање спада и анализа изазова и претњи у домену културе, као и слабости сопственог система.

Што се одговора на угрожавање тиче, он треба да буде правовремен и активан, пре свега када су у питању делатности уношења културног дефетизма и ревизионизма, физичког и идентитетског угрожавања културног наслеђа, активности које злоупотребљавају културну разноликост, користећи конфликтне потенцијале идентитетских разлика, нарушавања друштвене кохезије вредносним привилеговањем или депривилеговањем одређених друштвених слојева и група и слично.

Када је репресивни одговор у питању, он је могућ у случају заштите непосредне угрожености културног наслеђа, ограничавања и забране деловања организација за које је извесно утврђено да је њихова делатност оријентисана ка субверзивном деловању, деловању у сврху формирања агентурних структура или подстицања друштвеног насиља.

Као што је угрожавање у сфери културе најчешће индиректно, прикривено, дугорочно, али „дубинско“, таква је неминовно и одбрана од њега и она се најпре тиче афирмативне активности, односно континуираног деловања на јачању система културе и његове институционалне утемељености и интегративности, као и културне самосвести и стваралаштва. Методама непосредне одбране, односно фазама одговора и репресије пожељно је прибегавати изузетно и уз поштовање слободе културног стваралаштва и деловања, као и специфичности пракси и норми деловања у култури. Тим пре у законска и планска документа и ресора

безбедности и ресора културе треба унети одредбе које указују на важност културе и на озбиљност њеног угрожавања, али и на њену специфичност и нужност међуресорне сарадње, како би се избегли међусобно неразумевање и погрешне процене. Посебно је важно разликовати слободу стваралаштва, размену ставова, критику, проблематизовање и преиспитивање различитих феномена из прошлости или садашњости, од усмереног и планског субверзивног деловања, што се не може увек јасно одредити у законским или планским документима, и потребна је пажљива анализа сваког потенцијално проблематичног случаја.

Опредељење ка интегрисаном одговору усаглашеним са интегративним приступом стратегији националног развоја, може да буде засновано на стратешкој култури, у којој сама култура, њен систем, али и укључивање стручњака из области културе, треба да добије одговарајуће место.

Како је овај рад пре свега усмерен ка практичним, односно јавним политикама, а најпре културној политици, као јавној политици у области културе, наш предлог анализе могућих облика угрожавања, а самим тим и и вредности којих треба штитити и афирмисати, тичаће се пре свега области или оквира за одређивање јавног интереса у култури, које смо већ издвојили у претходном раду (Коларић, 2023.).

Сваки од ових области јавног интереса подразумева сет вредности који доприносе његовом остваривању, а које самим тим могу бити подложне не само легитимном преиспитивању, него и циљаном угрожавању, које би било противно јавном интересу. У том смислу, вредности не морају бити посебно именоване, него се оне препознају и одређују у мери у којој доприносе остваривању јавног интереса у одређеној сфери.

Предмет афирмисања, угрожавања и заштите у култури могу бити вредности из следећих области или оквира остваривања јавног интереса:

1. Културни идентитет, који може бити угрожен систематским операцијама уношења културног дефетизма и ревизионизма, медијском и агентурном пропагандом вредносних система који су некомпатибилни са нашом културном традицијом; одговор се заснива на истраживању, представљању резултата истраживања, репрезентацији културног идентитета у земљи и иностранству, културној производњи и рецепцији;
2. Међународни положај и престиж, који може бити угрожен блокирањем међународних иницијатива или активности културне дипломатије, предлагањем културних иницијатива које би биле на штету наших националних интереса и културног идентитета, лобирањем у међународним институцијама и организацијама и страним државама против интереса наше земље, финансијским мерама све до делимичних или свеобухватних санкција; одговор се тиче систематски и стратешки постављене активне културне дипломатије, коришћењем свих расположивих ресурса, укључујући и алтернативне, као и свести о значају културе у међународној сарадњи па и процесу превладавања међународних сукоба;
3. Друштвена кохезија и интеграција и културна партиципација могу бити угрожене медијском и агентурном пропагандом вредносних система који су некомпатибилни са нашом културном традицијом, вредносним привилеговањем или депривилеговањем одређених друштвених слојева и група, стварањем агентурних структура и структура утицаја, информационим операцијама уношења панике и међусобног неповерења различитих друштвених слојева и група, подстицањем друштвеног насиља; одговор се тиче систематског и континуираног рада на друштвеној кохезији и интеграцији, кроз образовне, културне и информационе системе, повећању партиципативности и поштовању разноликости, повећању поверења у руководеће структуре кроз јасан

- p>институционални оквир и ограничење злоупотреба (дакле на афирмативан, а не репресиван и манипулативан начин);
4. Културна разноликост може бити угрожена злоупотребом конфликтног потенцијала идентитетских разлика у друштву од стране унутрашњих или спољашњих фактора; одговор се тиче континуираног рада на институционализацији и афирмацији културне разноликости из бригу о очувању културног јединства земље, као о правовременог спречавања и ограничавања сваког деловања које би било на штету разноликости као културног богатства;
5. Друштвени и економски развој може бити угрожен различитим економским мерама и активностима или нарушавањем система културе у домену нормативности или финансирања; одговор се тиче континуираног рада на институционализацији улоге културе у развоју државе и друштва;
6. Културно наслеђе може бити угрожено физички и идентитетски; одговор се тиче континуираног рада на заштити, интерпретацији и представљању културног наслеђа, реакције на сваки покушај физичког или идентитетског угрожавања, ревизије и реинтерпретације, уз коришћење свих расположивих средстава и канала, укључујући и међународне;
7. Национални интерес је неодвојив од јавног интереса и интереса у домену културе и његово угрожавање представља свеобухватно угрожавање државе и друштва, у чему изазови и претње систему културе и његовом вредносно-идентитетском аспекту имају посебан значај; одговор такође мора бити свеобухватан и тиче се целокупне националне стратегије безбедности и развоја;
8. Посебни приоритети и вредности појединачних држава и култура у случају наше државе могу бити препознати као заштита суверенитета и територијалног интегритета пре свега када је у питању Косово и

Метохија, очување српског културног простора, односно заштита и идентитетска афирмација припадника српског народа без обзира у којој држави живи, као и заштита животне средине и виталних ресурса, што све има и културне импликације, како у сфери угрожавања тако и у сфери афирмације и заштите.

Анализа области јавног интереса у култури и вредности које помажу њиховом остваривању, може помоћи да се боље разуме утемељујућа и подстицајна вредност културе за читаву државу и друштво, укључујући и њихову безбедност, као и да се лакше одреде могуће области њеног угрожавања и формулишу и институционално утемеље адекватни одговори на њих, кроз уношење нових елемената у законске и планске документе и што је најважније кроз унапређење постојећих пракси и јачање јавне и институционалне свести о потреби чвршћег заснивања комплексног односа културе и безбедности. Све то уз свест да је снажно подстицање културног стваралаштва и поверење и свест о моћи и значају културе за друштво и за сваког појединца не само најбоља превентива угрожавању система културе и културних вредности, него и један од услова развоја државе и друштва у целини.

5 Литература

Ајзенхамер, В. (2024). *Целулоидна апокалипса*. Београд: Службени гласник.

Алексеева, Т. (2012). Стратегическая культура: эволюция концепции, *Полис, политические исследования*, 5, 130–147.

Антонић, С. (2008). *Културни рат у Србији*. Београд: Завод за уџбенике.

Антонић, С. (2013). Увод у социологију културног рата. *Летопис Матице српске*, књ. 492, св. 4, 445–460.

Бериша, Х. & Цветићанин, Н. (2018). Стратешка култура и њени кључни чиниоци као детерминанта стратешког мишљења и деловања различитих нација и држава. *Војно дело*, 6, 9–30.

Бериша, Х., Баришић, И. & Целетовић, М. (2020). Теоријски аспекти стратегијског мишљења. *Изазови савременог света: стратешко деловање држава или резултанта глобалних и локалних процеса и повода?* (пр. Јефтић, З. & Стекић, Н.). Београд: Факултет безбедности Универзитета у Београду, Институт за међународну политику и привреду, Институт за стратегијска истраживања, 124–141.

Берк, П. (2010). *Основи културне историје*. Београд: Clio.

Bloomfield, A. (2012). Time to Move On: Reconceptualizing the Strategic Culture Debate, *Contemporary Security Policy*, 33:3, 437–461.

Вагурин, В. (2007). *Синергетика еволуции современного общества*. Москва: Ком Книга.

Вишњић, Д. (2011). Општа стратегија или стратегија државе-нације. *Војно дело*, 4, 392–403.

Вујчић, И. (2018). Допринос културне антропологије идентификацији, превенцији и разумевању хибридних претњи у друштвеној и информационој сфери. *Хибридно ратовање – дилема концепта савремених сукоба* (ур. Николић, Н.). Београд: Институт за стратегијска истраживања, 183–194.

Вукићевић, В. & Коларић, В. (2018). Стратегија развоја културе и културна демократија. *Култура полиса*, 35, 477–487.

Вуковић, Н. (2018). Прилог појмовном одређењу синтагме „хибридни рат“. *Хибридно ратовање – дилема концепта савремених сукоба* (ур. Николић, Н.). Београд: Институт за стратегијска истраживања, 11–27.

Голубовић, М. & Саковић, Р. (2023). Компаративна анализа стратешких докумената држава у области безбедности. *Војно дело*, 1, 1–17.

Гордић, М. (2011). *Модални експеримент у истраживању потенцијалног система безбедности државе*. Београд: Одбрана.

Драгићевић Шешић, М. & Стојковић, Б. (2007). *Култура – менаџмент, анимација, маркетинг*. Београд: Clіo.

Ђорђевић, Д., Мачак, З. & Бјеговић, М. (2018). Одређење рата у савременој политичкој теорији. *Војно дело*, 5, 118–143.

Ђукић, В. (2010). *Држава и култура*. Београд: Институт за позориште, филм, радио и телевизију Факултета драмских уметности.

Ђукић, В. (2017). *(Ка)ко смо? – Студије културе памћења и политике идентитета у Србији*. Београд: Институт за позориште, филм, радио и телевизију Факултета драмских уметности.

Ђукић, В. и др. (2019). *Модели локалних културних политика као основа за повећање културне партиципације*. Београд: Завод за проучавање културног развитака.

Ђукић, В. (2020). О смислу уметности и културе – Стратешке конфузије и дилеме развоја културне и креативне индустрије у Србији. *Култура*, 169, 20–39.

Ђукић, В. (2022). *Памћење као отпор забораву - Кратка студија политике очувања српског културног идентитета*. Београд Нови Сад: Институт за позориште, филм, радио и телевизију Факултета драмских уметности и Матица српска.

Ђукић, В., Кривошејев, В. и др. (2023). *Држава и култура у транзицији: Изазови транзиционе културне политике у Србији (2000–2020)*. Београд: Институт за позориште, филм, радио и телевизију Факултета драмских уметности.

Инђић, Т. (2008). Политика културног идентитета, *Нова српска политичка мисао*, 1, 99–105.

Инђић, Т. (2014). Стратегија културне политике. *Могуће стратегије развоја Србије* (ур. Оцић, Ч.). Београд: Српска академија наука и уметности – Одељење друштвених наука, 367–375.

Јанићијевић, Н. (2003). Утицај националне културе на организациону структуру предузећа у Србији. *Економски анали*, 156, 45–66.

Јефтић, З. & Стекић, Н. пр. (2020). *Изазови савременог света: стратешко деловање држава или резултанта глобалних и локалних процеса и повода?*. Београд: Факултет безбедности Универзитета у Београду, Институт за међународну политику и привреду, Институт за стратегијска истраживања.

Кесић, Д. (2022). *Идеациони основи савремене стратешке културе Републике Србије*, докторска дисертација, Факултет безбедности Универзитета у Београду.

Кнежевић, М. (2019). Појава и појам стратешке културе – однос стратегије и културе: чему стратешка култура? *Војно дело*, 8, 9–31.

Ковач, М. & Стојковић, Д. (2009). *Стратегијско планирање одбране*. Београд: Војноиздавачки завод.

Коларић, В. (2018). У трагању за идентитетом, *Култура*, 158, 315–317.

Коларић, В. (2019а). Вредности и њихова криза – да ли су нам вредности важне?, *Култура*, 165, 352–355.

Коларић, В. (2019б). Капацитети Републике Србије за међународну сарадњу. *Међународна сарадња библиотека* (ур. Јаблановић, К.). Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 13–22.

Коларић, В. (2020). Српски културни простор и културна политика. *Српски културни простор – устројство, проблеми, вредности* (ур. Станић, Д. и др.). Нови Сад: Матица српска, 163–166.

Коларић, В. (2023). *Јавни интерес у култури: теоријске основе и полазни критеријуми вредновања*. Београд: Завод за проучавање културног развитака.

Коларић, В. (2024). Стратешка култура и култура поништавања. *Култура поништавања и поништавање културе: српски „случај“* (ур. Антонић, С.). Вишеград: Андрићев институт, 293–304.

Korybko, A. (2015). *Hybrid Wars: The Indirect Adaptive Approach to Regime Change*. Peoples' Friendship Moscow: University of Russia.

Кохановский, В. (2007). *Основы философии науки*. Ростов-на-Дону: Феникс.

Крга, Б. (2017). *Стратегија националне безбедности у теорији и пракси*. Београд: Одбрана.

Крстић, З. (2010). *Обележја стратешке културе Србије*, магистарски рад, Факултет политичких наука Универзитета у Београду.

Лесков, Л. (2006). *Синергизм: философская парадигма XXI века*. Москва: Экономика.

Липовац, М. & Димитријевић, И. (2015). Национални интерес као аналитички концепт: могућност за анализу националног интереса Србије. *Српска политичка мисао*, 22(4), 87–108.

Лишанин, М. (2021). Културна дипломатија Сједињених Америчких Држава: особености и деловање у Србији. *Култура*, 173, 69–81.

Мајсторовић, С. (1979). *У трагању за идентитетом*. Београд: Слово љубве и Просвета.

Мамедов, Н. (2013). *Култура устойчивого развития*. Баку: Элм.

Матић, Г. & Милошевић, М. (2023). *Тактика и методика деловања обавештајно-безбедносних служби*. Београд: Одбрана.

Миленковић, М. (2019). Прилог одређењу политичких чинилаца стратешке културе. *Војно дело*, 8, 52–72.

Милошевић, Д. (2018). Појмовно одређење феномена хибридног ратовања. *Војно дело*, 3, 300–316.

Миљковић, М. (2020). *Информационе операције и обавештајни рад*. Београд: Одбрана.

Митровић, М. (2022). Критика универзалности израза меке моћи са становишта мале државе, *Војно дело*, 5, 15–28.

Митровић, М. & Николић, Н. (2022). *Хибридни рат*. Београд: Одбрана.

Мујовић, В. (2020). *Културна дипломатија у служби Србије*. Београд: Институт за политичке студије.

Мутавџић, Р. (2018). *Одговор за будућност: Конструисање безбедносног идентитета*. Београд: Одбрана и Службени гласник.

Nye, J. (1990). The Misleading Metaphor of Decline. *The Atlantic Monthly*, March 1990.

Нај, Џ. (2004). *Парадокс америчке моћи – Зашто једна светска суперсила не може сама*. Београд: Библиотека дипломатија.

Николић, Н. ур. (2018). *Хибридно ратовање – дилема концепта савремених сукоба*. Београд: Институт за стратегијска истраживања.

Оџић, Ч. (2014). Стратегије развоја – замисли и остварења. *Могуће стратегије развоја Србије* (ур. Оџић, Ч.). Београд: Српска академија наука и уметности – Одељење друштвених наука, 9–96.

Продовић, Б. & Продовић Милојковић, Б. (2018) Хофстедов модел националних димензија са посебним освртом на вредносне димензије српске националне културе. *Српска политичка мисао*, 1, 225–244.

Радаковић, М. & Голубовић, В. (2010). Компоненте националног и европског идентитета као део националног идентитета. *Очување и заштита културно-историјског наслеђа Србије у иностранству* (ур. Голубовић, М.). Београд: Институт за међународну политику и привреду, 19–42.

Рогач Мијатовић, Љ. (2014). *Културна дипломатија и идентитет Србије*. Београд: Институт за позориште, филм, радио и телевизију Факултета драмских уметности и Clіo.

Рогач Мијатовић, Љ. (2021). Култура у спољним односима Европске Уније – Ка новој парадигми културне дипломатије. *Култура*, 172, 9–20.

Симеуновић, Д. (2017). Повратак националне државе и судбина глобализације. *Глобализација и глокализација* (пр. Шуваковић, У. и др.). Београд и Косовска Митровица: Српско социолошко друштво, Филозофски

факултет Универзитета у Приштини и Институт за политичке студије, 793–801.

Симић, Д. (2002). *Наука о безбедности: савремени приступи безбедности*. Београд: Службени лист СРЈ и Факултет политичких наука Универзитета у Београду.

Смит, А. (2010). *Национални идентитети*. Београд: XX век.

Стајић, Љ. (2006). *Основи безбедности*. Београд: Драганић.

Стајић, Љ., Мијалковић, С. & Станаревић, С. (2013). *Безбедносна култура*. Нови Сад: Правни факултет.

Станаревић, С. (2012). *Концепт безбедносне културе и претпоставке његовог развоја*, докторска дисертација, Факултет безбедности Универзитета у Београду.

Станаревић, С. & Ејдус, Ф. ур. (2009). *Појмовник безбедносне културе*. Београд: Центар за цивилно-војне односе.

Станаревић, С. (2018). *Основи безбедности*. Београд: Факултет безбедности Универзитета у Београду.

Степанов, Р. (2008). *Увод у политику и политички систем*. Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду и Mediterran Publishing.

Стојановић, С. (2019). Посебност односа стратешке културе и стратегије. *Војно дело*, 8, 32–51.

Стојковић, Д. & Радовић, Б. пр. (2024). *Концепт тоталне одбране – сажетак*. Београд: Одбрана.

Стојковић, Б. (2002). *Идентитет и комуникација*. Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду и Чигоја штампа.

Тамир, Ј. (2002). *Либерални национализам*. Београд: Филип Вишњић.

Терзић, М., Миладиновић, М. & Цоковић, С. (2017). Хибридно ратовање – концептуална адаптација. *Војно дело*, 5, 348–357.

Ђурчић, М. (2023). *Национални интерес као аналитички оквир за истраживање политике националне безбедности Републике Србије*, докторска дисертација, Факултет безбедности Универзитета у Београду.

Хазони, Ј. (2021). *Врлина национализма*. Београд: Сlio.

Халперн, К. & Руано-Борбалан, Ж. К. (2009). *Идентитет(и)*. Београд: Сlio.

Hunter, J. D. (1992). *Culture Wars: The Struggle to Define America*. New York: Basic Books.

Черемных, К., Восканян, М., Кобяков А. (2014). *Анонимная война*. Москва: Изборский клуб – Алгоритм.

Шнапер, Д. (1996). *Заједница грађана – о модерној идеји нације*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Шобе, Ф. & Мартен, Л. (2014). *Међународни културни односи*. Београд: Сlio.

Шушњић, Ђ. (2015). *Теорије културе*. Београд: Завод за уџбенике.

CIP - Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

316.75(0.034.4)

304.4(0.034.4)

КОЛАРИЋ, Владимир, 1975-

Култура и безбедност [Електронски извор] / Владимир Коларић. - Београд : Завод за проучавање културног развитка, 2025 (Београд : Завод за проучавање културног развитка). - 1 електронски оптички диск (CD-ROM) : текст ; 12 cm

Системски захтеви: Нису наведени. - Насл. са насловне стране документа. - Тираж 30. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија

ISBN 978-86-82170-24-2

а) Култура

б) Културни идентитет

COBISS.SR-ID 167329289